

Csoportok II

2013 április 26-27.

1. Mellékosztályok, Lagrange tétele
2. Normálosztó, faktorcsoport
3. Homomorfiatétel, izomorfiatételek
4. Permutációcsoportok
5. Direkt szorzat

1. Mellékosztályok, Lagrange tétele
2. Normálosztó, faktorcsoport
3. Homomorfiatétel, izomorfiatételek
4. Permutációcsoportok
5. Direkt szorzat

Ez a rész a tankönyvekben a [Sz] XII/3 és [F] II/2,3,7 fejezetekben található.

Definíció

A G csoport nemüres részhalmazait **komplexusoknak** nevezzük.
Komplexusok szorzata és inverze:

$$KL = \{ab : a \in K, b \in L\}, \quad K^{-1} = \{a^{-1} : a \in K\}.$$

Jelölés

$$aK := \{a\} K, \quad Ka := K \{a\}$$

Állítás

A komplexusok szorzása asszociatív művelet.

Biz.

[Sz] XII. fejezet, 3.3. Állítás. □

Tétel

Egy $H \subseteq G$ komplexus akkor és csak akkor részcsoport, ha

$$1 \in H, \quad HH \subseteq H, \quad H^{-1} \subseteq H.$$

Biz.

[Sz] XII. fejezet, 3.4. Tétel. □

Megjegyzés

Tetszőleges H részcsoportra $HH \subseteq H = \{1\} H \subseteq HH$, tehát $HH = H$, és hasonlóan $H^{-1} = H$ is teljesül.

Tétel

Legyen $H \leq G$, és definiáljunk a G halmazon egy $\sim$ relációt:

$$a \sim b \iff a^{-1}b \in H.$$

Ekkor $\sim$ ekvivalenciareláció, és egy $a \in G$ elem ekvivalenciaosztálya

$$aH = \{ah : h \in H\}.$$

Biz.

- ▶ reflexivitás: $\forall a \in G : a^{-1}a \in H$
- ▶ szimmetria: $\forall a, b \in G : a^{-1}b \in H \implies b^{-1}a \in H$
- ▶ tranzitivitás: $\forall a, b, c \in G : a^{-1}b \in H \text{ és } b^{-1}c \in H \implies a^{-1}c \in H$

Egy $b \in G$ elem akkor és csak akkor van benne az $a \in G$ elem $\sim$ szerinti ekvivalenciaosztályában, ha

$$\begin{aligned} a \sim b &\iff a^{-1}b \in H \\ &\iff \exists h \in H : a^{-1}b = h \\ &\iff \exists h \in H : b = ah. \quad \square \end{aligned}$$

Definíció

Az aH halmazt az a elem H szerinti **baloldali mellékosztályának** nevezzük.

Tétel

Egy $H \leq G$ részcsoport szerinti baloldali mellékosztályok a G csoport egy osztályozását alkotják.

Biz.

[Sz] XII. fejezet, 3.7. Tétel.

Nincs mit bizonyítani, bármely ekvivalenciareláció esetén az ekvivalenciaosztályok osztályozást alkotnak. □

Megjegyzés

Hasonló módon definiálhatóak a Ha **jobboldali mellékosztályok**, amelyek szintén osztályozást alkotnak.

Megjegyzés

Abel-csoportok esetén a baloldali és jobboldali mellékosztályok megegyeznek ($aH = Ha$). Nemkommutatív esetben is előfordulhat, hogy megegyeznek a baloldali és jobboldali mellékosztályok, de nem mindig van így.

Példa

Határozzuk meg a $H \leq G$ részcsoporthoz tartozó mellékosztályokat.

► $G = \mathbb{Z}_6$, $H = [3] = \{\bar{0}, \bar{3}\}$:

$$\bar{0} + H = \{\bar{0}, \bar{3}\}, \bar{1} + H = \{\bar{1}, \bar{4}\}, \bar{2} + H = \{\bar{2}, \bar{5}\}$$

$$\bar{3} + H = \{\bar{3}, \bar{0}\}, \bar{4} + H = \{\bar{4}, \bar{1}\}, \bar{5} + H = \{\bar{5}, \bar{2}\}$$

$$\bar{0} + H = \bar{3} + H = \{\bar{0}, \bar{3}\}$$

$$\bar{1} + H = \bar{4} + H = \{\bar{1}, \bar{4}\}$$

$$\bar{2} + H = \bar{5} + H = \{\bar{2}, \bar{5}\}$$

A mellékosztályozás: $\{\{\bar{0}, \bar{3}\}, \{\bar{1}, \bar{4}\}, \{\bar{2}, \bar{5}\}\}$.

► $G = \mathbb{Z}_6$, $H = [2] = \{\bar{0}, \bar{2}, \bar{4}\}$:

$$\bar{0} + H = \{\bar{0}, \bar{2}, \bar{4}\} = \bar{2} + H = \bar{4} + H$$

$$\bar{1} + H = \{\bar{1}, \bar{3}, \bar{5}\} = \bar{3} + H = \bar{5} + H$$

A mellékosztályozás: $\{\{\bar{0}, \bar{2}, \bar{4}\}, \{\bar{1}, \bar{3}, \bar{5}\}\}$.

Példa

Határozzuk meg a $H \leq G$ részcsoporthoz tartozó mellékosztályokat.

▶ $G = \mathbb{Z}_{12}^*$, $H = [5] = \{\bar{1}, \bar{5}\}$:

$$\bar{1} \cdot H = \{\bar{1}, \bar{5}\} = \bar{5} \cdot H$$

$$\bar{7} \cdot H = \{\bar{7}, \bar{11}\} = \bar{11} \cdot H$$

A mellékosztályozás: $\{\{\bar{1}, \bar{5}\}, \{\bar{7}, \bar{11}\}\}$.

▶ $G = \mathbb{Z}_{13}^*$, $H = [5] = \{\bar{1}, \bar{5}, \bar{8}, \bar{12}\}$:

$$\bar{1} \cdot H = \{\bar{1}, \bar{5}, \bar{8}, \bar{12}\} = \bar{5} \cdot H = \bar{8} \cdot H = \bar{12} \cdot H$$

$$\bar{2} \cdot H = \{\bar{2}, \bar{10}, \bar{3}, \bar{11}\} = \bar{10} \cdot H = \bar{3} \cdot H = \bar{11} \cdot H$$

$$\bar{4} \cdot H = \{\bar{4}, \bar{7}, \bar{6}, \bar{9}\} = \bar{7} \cdot H = \bar{6} \cdot H = \bar{9} \cdot H$$

A mellékosztályozás: $\{\{\bar{1}, \bar{5}, \bar{8}, \bar{12}\}, \{\bar{2}, \bar{3}, \bar{10}, \bar{11}\}, \{\bar{4}, \bar{6}, \bar{7}, \bar{9}\}\}$.

Példa

Határozzuk meg a $H = \{\text{id}, (23)\} \leq S_3$ részcsoporthoz tartozó bal- és jobboldali mellékosztályokat.

- ▶ Baloldali mellékosztályok:

$$\text{id} \cdot H = \{\text{id}, (23)\} = (23) \cdot H,$$

$$(13) \cdot H = \{(13), (123)\} = (123) \cdot H$$

$$(12) \cdot H = \{(12), (132)\} = (132) \cdot H.$$

A baloldali mellékosztályozás:

$$\{\{\text{id}, (23)\}, \{(13), (123)\}, \{(12), (132)\}\}.$$

- ▶ Jobboldali mellékosztályok:

$$H \cdot \text{id} = \{\text{id}, (23)\} = H \cdot (23),$$

$$H \cdot (13) = \{(13), (132)\} = H \cdot (132)$$

$$H \cdot (12) = \{(12), (123)\} = H \cdot (123),$$

A jobboldali mellékosztályozás:

$$\{\{\text{id}, (23)\}, \{(13), (132)\}, \{(12), (123)\}\}.$$

Példa

Határozzuk meg a $V \leq S_4$ részcsoporthoz tartozó bal- és jobboldali mellékosztályokat, ahol V a **Klein-csoport**:

$$V = \{\text{id}, (12)(34), (13)(24), (14)(23)\}.$$

A baloldali és jobboldali mellékosztályok ebben az esetben egybeesnek:

$$\{\text{id}, (12)(34), (13)(24), (14)(23)\},$$

$$\{(12), (34), (1324), (1423)\},$$

$$\{(13), (24), (1234), (1432)\},$$

$$\{(14), (23), (1243), (1342)\},$$

$$\{(123), (134), (142), (243)\},$$

$$\{(132), (143), (124), (234)\}.$$

HF utánaszámolni.

Példa

Határozzuk meg a $H = [t] = \{\text{id}, t\} \leq D_4$ részcsoporthoz tartozó bal- és jobboldali mellékosztályokat.

- ▶ Baloldali mellékosztályok:

$$\text{id} \cdot H = \{\text{id}, t\} = t \cdot H,$$

$$f \cdot H = \{f, tf^3\} = tf^3 \cdot H$$

$$f^2 \cdot H = \{f^2, tf^2\} = tf^2 \cdot H$$

$$f^3 \cdot H = \{f^3, tf\} = tf \cdot H.$$

A baloldali mellékosztályozás:

$$\{\{\text{id}, t\}, \{f, tf^3\}, \{f^2, tf^2\}, \{f^3, tf\}\}.$$

- ▶ Jobboldali mellékosztályok:

$$H \cdot \text{id} = \{\text{id}, t\} = H \cdot t,$$

$$H \cdot f = \{f, tf\} = H \cdot tf$$

$$H \cdot f^2 = \{f^2, tf^2\} = H \cdot tf^2$$

$$H \cdot f^3 = \{f^3, tf^3\} = H \cdot tf^3.$$

A jobboldali mellékosztályozás:

$$\{\{\text{id}, t\}, \{f, tf\}, \{f^2, tf^2\}, \{f^3, tf^3\}\}.$$

Példa

Határozzuk meg a $H = [f] = \{\text{id}, f, f^2, f^3\} \leq D_4$ részcsoporthoz tartozó bal- és jobboldali mellékosztályokat.

- ▶ Baloldali mellékosztályok:

$$\text{id} \cdot H = \{\text{id}, f, f^2, f^3\} = f \cdot H = f^2 \cdot H = f^3 \cdot H,$$

$$t \cdot H = \{t, tf, tf^2, tf^3\} = tf \cdot H = tf^2 \cdot H = tf^3 \cdot H.$$

A baloldali mellékosztályozás: $\{\{\text{id}, f, f^2, f^3\}, \{t, tf, tf^2, tf^3\}\}$.

- ▶ Jobboldali mellékosztályok:

$$H \cdot \text{id} = \{\text{id}, f, f^2, f^3\} = H \cdot f = H \cdot f^2 = H \cdot f^3,$$

$$H \cdot t = \{t, tf^3, tf^2, tf\} = H \cdot tf = H \cdot tf^2 = H \cdot tf^3.$$

A jobboldali mellékosztályozás: $\{\{\text{id}, f, f^2, f^3\}, \{t, tf, tf^2, tf^3\}\}$.

Példa

Határozzuk meg az $\mathbb{R}^+ \leq \mathbb{C}^*$ részcsoporthoz tartozó mellékosztályokat.

$$z \sim w \iff \frac{z}{w} \in \mathbb{R}^+ \iff z \text{ és } w \text{ argumentuma megegyezik.}$$

$z \in \mathbb{C}$ mellékosztálya:

$$z \cdot \mathbb{R}^+ = \mathbb{R}^+ \cdot z = \{w \in \mathbb{C}^* : \arg w = \arg z\}.$$

A mellékosztályok kölcsönösen egyértelműen megfelelnek a $[0, 2\pi)$ intervallum elemeinek.

A mellékosztályozás: $\{F_\alpha : \alpha \in [0, 2\pi)\}$, ahol F_α az az origóból kiinduló nyílt félegyenes, amely α szöget zár be a valós tengely pozitív felével.

Példa

Határozzuk meg a $\mathbb{Z} \leq \mathbb{R}$ részcsoporthoz tartozó mellékosztályokat.

$x \in \mathbb{R}$ mellékosztálya:

$$x + \mathbb{Z} = \mathbb{Z} + x = \{\dots, x - 2, x - 1, x, x + 1, x + 2, x + 3, \dots\}.$$

$x \sim y \iff x - y \in \mathbb{Z} \iff x$ és y törtrésze megegyezik.

A mellékosztályok kölcsönösen egyértelműen megfelelnek a $[0, 1)$ intervallum elemeinek.

A mellékosztályozás: $\{x + \mathbb{Z} : x \in [0, 1)\}$.

Példa

Határozzuk meg az $SL_n(\mathbb{R}) \leq GL_n(\mathbb{R})$ részcsoporthoz tartozó bal- és jobboldali mellékosztályokat.

- ▶ Baloldali mellékosztályok:

$$A \sim B \iff \det(A^{-1}B) = 1 \iff \det(A) = \det(B),$$

$$A \cdot SL_n(\mathbb{R}) = \{B \in GL_n(\mathbb{R}) : \det(B) = \det(A)\}.$$

Tetszőleges $\lambda \in \mathbb{R}^*$ esetén legyen

$$D_\lambda = \{B \in GL_n(\mathbb{R}) : \det(B) = \lambda\}.$$

A baloldali mellékosztályozás: $\{D_\lambda : \lambda \in \mathbb{R}^*\}$.

- ▶ Jobboldali mellékosztályok:

$$A \sim B \iff \det(AB^{-1}) = 1 \iff \det(A) = \det(B).$$

Tehát a jobboldali mellékosztályozás megegyezik a baloldalival.

Példa

Az $\{1\} \leq G$ részcsoporthoz tartozó mellékosztályok egyeleműek:

$$a\{1\} = \{1\}a = \{a\} \text{ minden } a \in G \text{ esetén.}$$

A mellékosztályozás: $\{\{a\} : a \in G\}$.

Példa

A $G \leq G$ részcsoporthoz egyetlen mellékosztály tartozik:

$$aG = Ga = G \text{ minden } a \in G \text{ esetén.}$$

A mellékosztályozás: $\{G\}$.

Definíció

A G véges csoport H részcsoportja szerinti baloldali (jobboldali) mellékosztályok számát H **indexének** nevezzük. Jelölése: $[G : H]$.

Tétel (Lagrange tétele)

Tetszőleges G véges csoport és $H \leq G$ részcsoport esetén

$$|G| = |H| \cdot [G : H].$$

Biz.

[Sz] XII. fejezet, 3.7. és 3.11. Tétel.

Bármely $a \in G$ esetén

$$\lambda_a: H \rightarrow aH, x \mapsto ax$$

bijekció (miért?), tehát $|aH| = |H|$.

A H szerinti baloldali mellékosztályozás a G halmazt $[G : H]$ darab $|H|$ -elemű osztályra osztja, így $|G| = |H| \cdot [G : H]$. □

Következmény

Véges csoport bármely részcsoportjának rendje osztja a csoport rendjét.

Biz.

[Sz] XII. fejezet, 3.12. Következmény. □

Következmény

Véges csoport bármely elemének rendje osztja a csoport rendjét.

Biz.

[Sz] XII. fejezet, 3.13. Következmény.

Csak azt kell észrevenni, hogy $o(a) = |[a]|$. □

Következmény

Ha G egy n -elemű csoport, akkor minden $a \in G$ elemre $a^n = 1$.

Biz.

Legyen $|G| = n = o(a) \cdot \ell$ (itt ℓ nem más, mint a $[a]$ részcsoport indexe).

Ekkor $a^n = a^{o(a) \cdot \ell} = (a^{o(a)})^\ell = 1^\ell = 1$. □

Következmény

Ha G egy n -elemű csoport, akkor minden $a \in G$ elemre $a^{-1} = a^{n-1}$.

Következmény

Minden prímmrendű csoport ciklikus.

Biz.

[Sz] XII. fejezet, 3.15. Következmény.

Ha $|G| = p$ prímszám, akkor minden $a \in G$ elemre $o(a) \in \{1, p\}$.

Ha $a \neq 1$, akkor $o(a) = p$, és így $\langle a \rangle = G$. □

A kis elemszámú csoportok (izomorfia erejéig) a következők:

1. egyelemű: $\{1\}$;
2. kételemű: $\mathbb{Z}_2$;
3. háromelemű: $\mathbb{Z}_3$;
4. négyelemű: $\mathbb{Z}_4, V$;
5. ötelemű: $\mathbb{Z}_5$;
6. hatelemű: $\mathbb{Z}_6; D_3 \cong S_3$;
7. hételemű: $\mathbb{Z}_7$.

Példa

Határozzuk meg a $\mathbb{Z}_{12}$ csoport összes részcsoportját.

Minden részcsoport ciklikus:

- ▶ $[1] = \{\bar{0}, \bar{1}, \bar{2}, \bar{3}, \bar{4}, \bar{5}, \bar{6}, \bar{7}, \bar{8}, \bar{9}, \bar{10}, \bar{11}\}$
- ▶ $[2] = \{\bar{0}, \bar{2}, \bar{4}, \bar{6}, \bar{8}, \bar{10}\}$
- ▶ $[3] = \{\bar{0}, \bar{3}, \bar{6}, \bar{9}\}$
- ▶ $[4] = \{\bar{0}, \bar{4}, \bar{8}\}$
- ▶ $[5] = \{\bar{0}, \bar{5}, \bar{10}, \bar{3}, \bar{8}, \bar{1}, \bar{6}, \bar{11}, \bar{4}, \bar{9}, \bar{2}, \bar{7}\}$
- ▶ $[6] = \{\bar{0}, \bar{6}\}$
- ▶ $[7] = \{\bar{0}, \bar{7}, \bar{2}, \bar{9}, \bar{4}, \bar{11}, \bar{6}, \bar{1}, \bar{8}, \bar{3}, \bar{10}, \bar{5}\}$
- ▶ $[8] = \{\bar{0}, \bar{8}, \bar{4}\}$
- ▶ $[9] = \{\bar{0}, \bar{9}, \bar{6}, \bar{3}\}$
- ▶ $[10] = \{\bar{0}, \bar{10}, \bar{8}, \bar{6}, \bar{4}, \bar{2}\}$
- ▶ $[11] = \{\bar{0}, \bar{11}, \bar{10}, \bar{9}, \bar{8}, \bar{7}, \bar{6}, \bar{5}, \bar{4}, \bar{3}, \bar{2}, \bar{1}\}$
- ▶ $[\bar{0}] = \{\bar{0}\}$

Példa

Határozzuk meg a $\mathbb{Z}_{12}$ csoport összes részcsoportját.

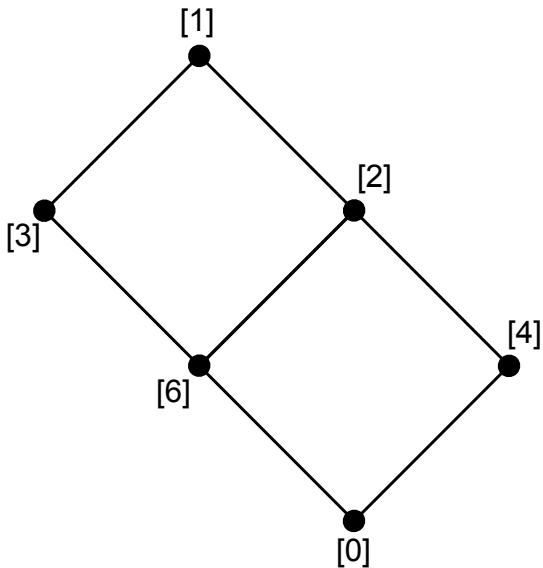
Minden részcsoport ciklikus:

- ▶ $[\bar{1}] = \{\bar{0}, \bar{1}, \bar{2}, \bar{3}, \bar{4}, \bar{5}, \bar{6}, \bar{7}, \bar{8}, \bar{9}, \bar{10}, \bar{11}\} = [\bar{5}] = [\bar{7}] = [\bar{11}]$
- ▶ $[\bar{2}] = \{\bar{0}, \bar{2}, \bar{4}, \bar{6}, \bar{8}, \bar{10}\} = [\bar{10}]$
- ▶ $[\bar{3}] = \{\bar{0}, \bar{3}, \bar{6}, \bar{9}\} = [\bar{9}]$
- ▶ $[\bar{4}] = \{\bar{0}, \bar{4}, \bar{8}\} = [\bar{8}]$
- ▶ $[\bar{6}] = \{\bar{0}, \bar{6}\}$
- ▶ $[\bar{0}] = \{\bar{0}\}$

Példa

Határozzuk meg a $\mathbb{Z}_{12}$ csoport összes részcsoportját.

A részcsoportháló:

Példa

Határozzuk meg a D_4 csoport összes részcsoportját.

$$D_4 = \{\text{id}, f, f^2, f^3, t, tf, tf^2, tf^3\}$$

A ciklikus részcsoportok:

- ▶ $[\text{id}] = \{\text{id}\}$
- ▶ $[t] = \{\text{id}, t\}$
- ▶ $[tf] = \{\text{id}, tf\}$
- ▶ $[tf^2] = \{\text{id}, tf^2\}$
- ▶ $[tf^3] = \{\text{id}, tf^3\}$
- ▶ $[f] = \{\text{id}, f, f^2, f^3\} = [f^3]$
- ▶ $[f^2] = \{\text{id}, f^2\}$

Példa

Határozzuk meg a D_4 csoport összes részcsoportját.

$$D_4 = \{\text{id}, f, f^2, f^3, t, tf, tf^2, tf^3\}$$

A ciklikus részcsoportok:

- ▶ $[\text{id}] = \{\text{id}\}$
- ▶ $[t] = \{\text{id}, t\}$
- ▶ $[tf] = \{\text{id}, tf\}$
- ▶ $[tf^2] = \{\text{id}, tf^2\}$
- ▶ $[tf^3] = \{\text{id}, tf^3\}$
- ▶ $[f^2] = \{\text{id}, f^2\}$
- ▶ $[f] = \{\text{id}, f, f^2, f^3\} = [f^3]$

További részcsoportok:

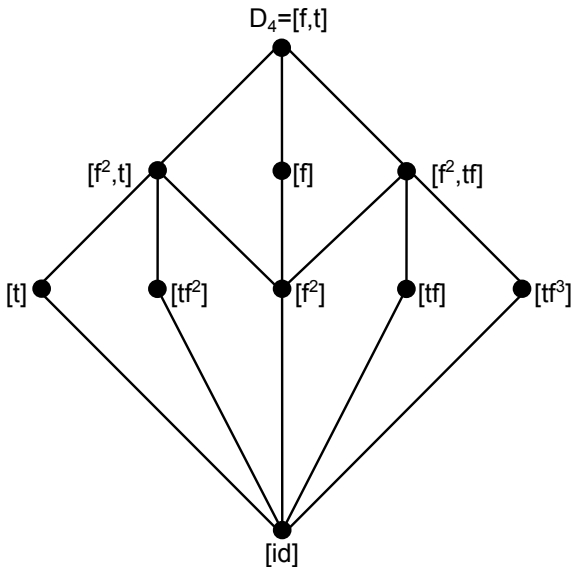
- ▶ $[f^2, t] = \{\text{id}, f^2, t, tf^2\} = [f^2, tf^2] = [t, tf^2] \cong V$
- ▶ $[f^2, tf] = \{\text{id}, f^2, tf, tf^3\} = [f^2, tf^3] = [tf, tf^3] \cong V$
- ▶ $[f, t] = D_4$

Példa

Határozzuk meg a D_4 csoport összes részcsoportját.

A részcsoportháló:

Példa

Határozzuk meg a $\mathbb{Z}_{21}^*$ csoport összes részcsoportját.

$$\mathbb{Z}_{21}^* = \{\bar{1}, \bar{2}, \bar{4}, \bar{5}, \bar{8}, \bar{10}, \bar{11}, \bar{13}, \bar{16}, \bar{17}, \bar{19}, \bar{20}\}$$

A ciklikus részcsoportok:

- ▶ $[\bar{1}] = \{\bar{1}\}$
- ▶ $[\bar{2}] = \{\bar{1}, \bar{2}, \bar{4}, \bar{8}, \bar{16}, \bar{11}\} = [\bar{11}]$
- ▶ $[\bar{4}] = \{\bar{1}, \bar{4}, \bar{16}\} = [\bar{16}]$
- ▶ $[\bar{5}] = \{\bar{1}, \bar{5}, \bar{4}, \bar{20}, \bar{16}, \bar{17}\} = [\bar{17}]$
- ▶ $[\bar{8}] = \{\bar{1}, \bar{8}\}$
- ▶ $[\bar{10}] = \{\bar{1}, \bar{10}, \bar{16}, \bar{13}, \bar{4}, \bar{19}\} = [\bar{19}]$
- ▶ $[\bar{13}] = \{\bar{1}, \bar{13}\}$
- ▶ $[\bar{20}] = \{\bar{1}, \bar{20}\}$

Példa

Határozzuk meg a $\mathbb{Z}_{21}^*$ csoport összes részcsoportját.

$$\mathbb{Z}_{21}^* = \{\bar{1}, \bar{2}, \bar{4}, \bar{5}, \bar{8}, \bar{10}, \bar{11}, \bar{13}, \bar{16}, \bar{17}, \bar{19}, \bar{20}\}$$

A ciklikus részcsoportok:

- ▶ $[\bar{1}] = \{\bar{1}\}$
- ▶ $[-\bar{1}] = \{\bar{1}, -\bar{1}\}$
- ▶ $[\bar{8}] = \{\bar{1}, \bar{8}\}$
- ▶ $[-\bar{8}] = \{\bar{1}, -\bar{8}\}$
- ▶ $[\bar{4}] = \{\bar{1}, \bar{4}, -\bar{5}\}$
- ▶ $[\bar{2}] = \{\bar{1}, \bar{2}, \bar{4}, -\bar{5}, \bar{8}, -\bar{10}\}$
- ▶ $[-\bar{2}] = \{\bar{1}, -\bar{2}, \bar{4}, -\bar{5}, -\bar{8}, \bar{10}\}$
- ▶ $[-\bar{4}] = \{\bar{1}, -\bar{1}, \bar{4}, -\bar{4}, \bar{5}, -\bar{5}\}$

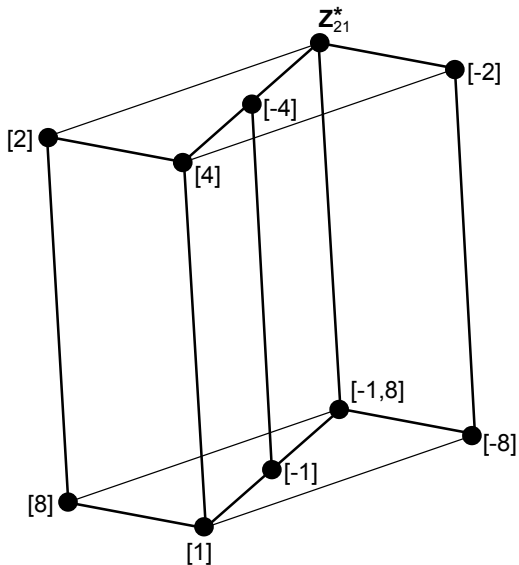
További részcsoportok:

- ▶ $[-\bar{1}, \bar{8}] = \{\bar{1}, -\bar{1}, \bar{8}, -\bar{8}\} \cong V$
- ▶ $\mathbb{Z}_{21}^*$

Példa

Határozzuk meg a $\mathbb{Z}_{21}^*$ csoport összes részcsoporthját.

A részcsoportháló:

1. Mellékosztályok, Lagrange tétele
2. Normálosztó, faktorcsoport
3. Homomorfiatétel, izomorfiatételek
4. Permutációcsoportok
5. Direkt szorzat

Ez a rész a tankönyvekben a [Sz] XII/4 és [F] II/8,9 fejezetekben található.

Tétel

Tetszőleges $H \leq G$ részcsoportha az alábbiak ekvivalensek:

- (1) a H szerinti baloldali mellékosztályozás megegyezik a H szerinti jobboldali mellékosztályozással;
- (2) $Hg = gH$ minden $g \in G$ elemre;
- (3) $g^{-1}Hg = H$ minden $g \in G$ elemre;
- (4) $g^{-1}Hg \subseteq H$ minden $g \in G$ elemre.

Biz.

[Sz] XII. fejezet, 3.3. Állítás. □

Definíció

A fenti ekvivalens feltételeket kielégítő részcsoportokat **normáloszónak** nevezzük. Jelölés: $H \triangleleft G$.

Példa

- ▶ Minden G csoportra $\{1\} \triangleleft G$ és $G \triangleleft G$. Ha nincs más normálosztó, akkor azt mondjuk, hogy G **egyszerű** csoport.
- ▶ Abel-csoportban minden részcsoport normálosztó.
- ▶ Lásd a korábbi példákat.
- ▶ Minden 2 indexű részcsoport normálosztó.

Tétel

Ha $N \triangleleft G$, akkor az N szerinti mellékosztályozás kompatibilis osztályozása G -nek (és így a $(G; \cdot, 1, {}^{-1})$ algebrának is).

Biz.

[Sz] XII. fejezet, 4.8/(1) Tétel.

Igaz-e, hogy tetszőleges aN, bN mellékosztályokhoz létezik egy cN mellékosztály, amelyre $aN \cdot bN \subseteq cN$? Igen, éspedig $c = ab$ jó lesz:

$$aNbN = abNN \subseteq abN = cN.$$

Definíció

Az N normálosztó szerinti mellékosztályozáshoz tartozó faktoralgebrát G/N -nel jelöljük, és **a G csoport N normálosztója szerinti faktorcsoportjának** nevezzük.

Megjegyzés

Mivel $NN = N$, valójában nem csak $aNbN \subseteq abN$, hanem $aNbN = abN$ is teljesül, így a faktorcsoportbeli szorzás megegyezik a komplexus-szorzással. (Grupoidokra általában ez nem igaz, lásd .)

Tétel

Ha $\sim$ kongruenciája a G csoportnak, akkor $N := \{a \in G : a \sim 1\} \triangleleft G$, és $a \sim$ kongruenciához tartozó kompatibilis osztályozás nem más, mint az N normálosztó szerinti mellékosztályozás.

Biz.

[Sz] XII. fejezet, 4.8/(2) Tétel.

- ▶ N zárt a szorzásra:

$$a, b \in N \implies a, b \sim 1 \implies a \cdot b \sim 1 \cdot 1 = 1 \implies a \cdot b \in N$$

- ▶ N tartalmazza az egységelemet: $1 \sim 1 \implies 1 \in N$

- ▶ N zárt az inverzképzésre:

$$a \in N \implies a \sim 1 \implies a^{-1} \sim 1^{-1} = 1 \implies a^{-1} \in N$$

- ▶ N normálosztó: ha $g \in G$ és $n \in N$, akkor

$$\left. \begin{array}{l} g^{-1} \sim g^{-1} \\ n \sim 1 \\ g \sim g \end{array} \right\} \implies g^{-1}ng \sim g^{-1}1g = g^{-1}g = 1 \implies g^{-1}ng \in N$$

- ▶ osztályozások megegyezése:

$$a \sim b \iff ab^{-1} \sim 1 \iff ab^{-1} \in N \iff aN = bN. \quad \square$$

Példa

Határozzuk meg az $N = \{\bar{0}, \bar{3}\} \triangleleft \mathbb{Z}_6$ normálosztóhoz tartozó faktorcsoportot.

$$\mathbb{Z}_6/N = \{\{\bar{0}, \bar{3}\}, \{\bar{1}, \bar{4}\}, \{\bar{2}, \bar{5}\}\}$$

$$\mathbb{Z}_6/N = \begin{array}{c|ccc} + & \{\bar{0}, \bar{3}\} & \{\bar{1}, \bar{4}\} & \{\bar{2}, \bar{5}\} \\ \hline \{\bar{0}, \bar{3}\} & \{\bar{0}, \bar{3}\} & \{\bar{1}, \bar{4}\} & \{\bar{2}, \bar{5}\} \\ \{\bar{1}, \bar{4}\} & \{\bar{1}, \bar{4}\} & \{\bar{2}, \bar{5}\} & \{\bar{0}, \bar{3}\} \\ \{\bar{2}, \bar{5}\} & \{\bar{2}, \bar{5}\} & \{\bar{0}, \bar{3}\} & \{\bar{1}, \bar{4}\} \end{array} \cong \begin{array}{c|ccc} + & \hat{0} & \hat{1} & \hat{2} \\ \hline \hat{0} & \hat{0} & \hat{1} & \hat{2} \\ \hat{1} & \hat{1} & \hat{2} & \hat{0} \\ \hat{2} & \hat{2} & \hat{0} & \hat{1} \end{array} = \mathbb{Z}_3$$

Izomorfizmus: $\varphi: \mathbb{Z}_6/N \rightarrow \mathbb{Z}_3, \quad \{\bar{0}, \bar{3}\} \mapsto \hat{0}, \quad \{\bar{1}, \bar{4}\} \mapsto \hat{1}, \quad \{\bar{2}, \bar{5}\} \mapsto \hat{2}$

Példa

Határozzuk meg az $N = \{\bar{0}, \bar{2}, \bar{4}\} \triangleleft \mathbb{Z}_6$ normálosztóhoz tartozó faktorcsoportot.

$$\mathbb{Z}_6/N = \{\{\bar{0}, \bar{2}, \bar{4}\}, \{\bar{1}, \bar{3}, \bar{5}\}\}$$

$$\mathbb{Z}_6/N = \begin{array}{c|cc} + & \{\bar{0}, \bar{2}, \bar{4}\} & \{\bar{1}, \bar{3}, \bar{5}\} \\ \hline \{\bar{0}, \bar{2}, \bar{4}\} & \{\bar{0}, \bar{2}, \bar{4}\} & \{\bar{1}, \bar{3}, \bar{5}\} \\ \{\bar{1}, \bar{3}, \bar{5}\} & \{\bar{1}, \bar{3}, \bar{5}\} & \{\bar{0}, \bar{2}, \bar{4}\} \end{array} \cong \begin{array}{c|cc} + & \hat{0} & \hat{1} \\ \hline \hat{0} & \hat{0} & \hat{1} \\ \hat{1} & \hat{1} & \hat{0} \end{array} = \mathbb{Z}_2$$

Izomorfizmus: $\varphi: \mathbb{Z}_6/N \rightarrow \mathbb{Z}_2, \quad \{\bar{0}, \bar{2}, \bar{4}\} \mapsto \hat{0}, \quad \{\bar{1}, \bar{3}, \bar{5}\} \mapsto \hat{1}$

Példa

Határozzuk meg az $N = \{\bar{1}, \bar{5}, \bar{8}, \bar{12}\} \triangleleft \mathbb{Z}_{13}^*$ részcsoporthoz tartozó faktorcsoporthot.

$$\mathbb{Z}_{13}^*/N = \{\{\bar{1}, \bar{5}, \bar{8}, \bar{12}\}, \{\bar{2}, \bar{10}, \bar{3}, \bar{11}\}, \{\bar{4}, \bar{7}, \bar{6}, \bar{9}\}\} = \{\bar{1} \cdot N, \bar{2} \cdot N, \bar{4} \cdot N\}$$

$$\mathbb{Z}_{13}^*/N = \begin{array}{c|ccc} \cdot & \bar{1} \cdot N & \bar{2} \cdot N & \bar{4} \cdot N \\ \hline \bar{1} \cdot N & \bar{1} \cdot N & \bar{2} \cdot N & \bar{4} \cdot N \\ \bar{2} \cdot N & \bar{2} \cdot N & \bar{4} \cdot N & \bar{1} \cdot N \\ \bar{4} \cdot N & \bar{4} \cdot N & \bar{1} \cdot N & \bar{2} \cdot N \end{array} \cong \begin{array}{c|ccc} + & \hat{0} & \hat{1} & \hat{2} \\ \hline \hat{0} & \hat{0} & \hat{1} & \hat{2} \\ \hat{1} & \hat{1} & \hat{2} & \hat{0} \\ \hat{2} & \hat{2} & \hat{0} & \hat{1} \end{array} = \mathbb{Z}_3$$

Izomorfizmus: $\varphi: \mathbb{Z}_{13}^*/N \rightarrow \mathbb{Z}_3, \quad \bar{1} \cdot N \mapsto \hat{0}, \bar{2} \cdot N \mapsto \hat{1}, \bar{4} \cdot N \mapsto \hat{2}$

Példa

Határozzuk meg az $N = \{\bar{1}, \bar{5}\} \triangleleft \mathbb{Z}_{12}^*$ normálosztóhoz tartozó faktorcsoportot.

$$\mathbb{Z}_6/N = \{\{\bar{1}, \bar{5}\}, \{\bar{7}, \bar{11}\}\} = \{\bar{1} \cdot N, \bar{7} \cdot N\}$$

$$\mathbb{Z}_{12}^*/N = \begin{array}{c|cc} \cdot & \bar{1} \cdot N & \bar{7} \cdot N \\ \hline \bar{1} \cdot N & \bar{1} \cdot N & \bar{7} \cdot N \\ \bar{7} \cdot N & \bar{7} \cdot N & \bar{1} \cdot N \end{array} \cong \begin{array}{c|cc} + & \hat{0} & \hat{1} \\ \hline \hat{0} & \hat{0} & \hat{1} \\ \hat{1} & \hat{1} & \hat{0} \end{array} = \mathbb{Z}_2$$

Izomorfizmus: $\varphi: \mathbb{Z}_{12}^*/N \rightarrow \mathbb{Z}_2, \quad \bar{1} \cdot N \mapsto \hat{0}, \quad \bar{7} \cdot N \mapsto \hat{1}$

Példa

Határozzuk meg a $V \triangleleft S_4$ normálosztóhoz tartozó faktorcsoportot.

$$S_4/V \cong ?$$

$$|S_4/V| = 6 \implies S_4/V \cong \mathbb{Z}_6 \text{ vagy } S_4/V \cong S_3$$

A két esetet megkülönbözteti a kommutativitás.

$$(12)V \cdot (13)V = (123)V, \quad (13)V \cdot (12)V = (132)V \text{ és}$$

$$(123)(132)^{-1} = (132) \notin V \implies (123)V \neq (132)V,$$

tehát S_4/V nem kommutatív, így $S_4/V \cong S_3$.

(Később látunk majd egy „tanulságosabb” megoldást is.)

Példa

Határozzuk meg az $N = [f] \triangleleft D_4$ normálosztóhoz tartozó faktorcsoportot.

$$D_4/N = \{\{\text{forgatások}\}, \{\text{tükrözések}\}\}$$

$$D_4/N = \begin{array}{c|cc} \cdot & \{\text{forg.}\} & \{\text{tükr.}\} \\ \hline \{\text{forg.}\} & \{\text{forg.}\} & \{\text{tükr.}\} \\ \{\text{tükr.}\} & \{\text{tükr.}\} & \{\text{forg.}\} \end{array} \cong \begin{array}{c|cc} \cdot & 1 & -1 \\ \hline 1 & 1 & -1 \\ -1 & -1 & 1 \end{array} \cong \mathbb{Z}_2$$

Izomorfizmus: $\varphi: D_4/N \rightarrow \{\pm 1\}$, $\{\text{forg.}\} \mapsto 1$, $\{\text{tükr.}\} \mapsto -1$

Példa

Határozzuk meg az $\mathbb{R}^+ \triangleleft \mathbb{C}^*$ normálosztóhoz tartozó faktorcsoportot.

$$\mathbb{C}^*/\mathbb{R}^+ = \{F_\alpha : \alpha \in [0, 2\pi)\}$$

Mivel $F_\alpha \cdot F_\beta = F_{\alpha+\beta}$, ezért $(\mathbb{C}^*/\mathbb{R}^+; \cdot) \cong ([0, 2\pi); \oplus)$,
ahol $\alpha \oplus \beta = \alpha + \beta \pmod{2\pi}$.

Izomorfizmus: $\varphi: ([0, 2\pi); \oplus) \rightarrow (\mathbb{C}^*/\mathbb{R}^+; \cdot)$, $\alpha \mapsto F_\alpha$

- ▶ bijektivitás: világos
- ▶ homomorfia: $(\alpha \oplus \beta)\varphi = F_{\alpha \oplus \beta} = F_{\alpha+\beta} = F_\alpha \cdot F_\beta = \alpha\varphi \cdot \beta\varphi$

Másik megoldás: legyen $T = \{z \in \mathbb{C} : |z| = 1\}$;
akkor $(\mathbb{C}^*/\mathbb{R}^+; \cdot) \cong (T; \cdot)$.

Izomorfizmus: $\psi: (\mathbb{C}^*/\mathbb{R}^+; \cdot) \rightarrow (T; \cdot)$, $F_\alpha \mapsto \text{cis}(\alpha)$

- ▶ bijektivitás: világos
- ▶ homomorfia:
 $(F_\alpha \cdot F_\beta)\psi = F_{\alpha+\beta}\psi = \text{cis}(\alpha + \beta) = \text{cis}(\alpha) \cdot \text{cis}(\beta) = F_\alpha\psi \cdot F_\beta\psi$

Példa

Határozzuk meg a $\mathbb{Z} \triangleleft \mathbb{R}$ normálosztóhoz tartozó faktorcsoportot.

$$\mathbb{R}/\mathbb{Z} = \{x + \mathbb{Z} : x \in [0, 1)\}$$

$(\mathbb{R}/\mathbb{Z}; +) \cong ([0, 1); \oplus)$, ahol $x \oplus y = x + y \bmod 1 = x + y$ törtrésze.

Másik megoldás: $(\mathbb{R}/\mathbb{Z}; +) \cong (T; \cdot)$.

Izomorfizmus: $\varphi: (\mathbb{R}/\mathbb{Z}; +) \rightarrow (T; \cdot)$, $x + \mathbb{Z} \mapsto \text{cis}(2\pi x)$

- ▶ jóldefiniáltság és bijektivitás:

$$\begin{aligned}(x + \mathbb{Z}) \varphi = (y + \mathbb{Z}) \varphi &\iff \text{cis}(2\pi x) = \text{cis}(2\pi y) \\ &\iff \exists k \in \mathbb{Z} : 2\pi y = 2\pi x + 2\pi k \\ &\iff \exists k \in \mathbb{Z} : y = x + k \\ &\iff x + \mathbb{Z} = y + \mathbb{Z}\end{aligned}$$

- ▶ homomorfia:

$$\begin{aligned}((x + \mathbb{Z}) + (y + \mathbb{Z})) \varphi &= (x + y + \mathbb{Z}) \varphi \\ &= \text{cis}(2\pi(x + y)) \\ &= \text{cis}(2\pi x + 2\pi y) \\ &= \text{cis}(2\pi x) \cdot \text{cis}(2\pi y) \\ &= (x + \mathbb{Z}) \varphi \cdot (y + \mathbb{Z}) \varphi\end{aligned}$$

Példa

Határozzuk meg az $SL_n(\mathbb{R}) \triangleleft GL_n(\mathbb{R})$ normálosztóhoz tartozó faktorcsoportot.

$$GL_n(\mathbb{R}) / SL_n(\mathbb{R}) = \{D_\lambda : \lambda \in \mathbb{R}^*\} \cong \mathbb{R}^*$$

Izomorfizmus: $\varphi: GL_n(\mathbb{R}) / SL_n(\mathbb{R}) \rightarrow \mathbb{R}^*$, $D_\lambda \mapsto \lambda$

- ▶ bijektivitás: világos
- ▶ homomorfia: $(D_\lambda \cdot D_\mu) \varphi = D_{\lambda \cdot \mu} \varphi = \lambda \cdot \mu = D_\lambda \varphi \cdot D_\mu \varphi$

Példa

Határozzuk meg az $\{1\} \triangleleft G$ normálosztóhoz tartozó faktorcsoportot.

$$G/\{1\} = \{\{a\} : a \in G\} \cong G$$

Izomorfizmus: $\varphi: G/\{1\} \rightarrow G, \quad \{a\} \mapsto a$

- ▶ bijektivitás: világos
- ▶ homomorfia: $(\{a\} \cdot \{b\})\varphi = \{a \cdot b\}\varphi = a \cdot b = \{a\}\varphi \cdot \{b\}\varphi$

Példa

Határozzuk meg a $G \triangleleft G$ normálosztóhoz tartozó faktorcsoportot.

$$G/G = \{G\} \cong \{1\}$$

Definíció

Az $a \in G$ elem g -vel való **konjugáltján** a $g^{-1}ag$ elemet értjük. Az $\alpha_g: G \rightarrow G, x \mapsto g^{-1}xg$ leképezést g -vel való **konjugálásnak** nevezzük. Azt mondjuk, hogy a és b **konjugáltak**, ha létezik olyan $g \in G$ elem, amelyre $b = g^{-1}ag$.

Állítás

Minden $g \in G$ -re α_g automorfizmusa G -nek; ezeket nevezzük **belső automorfizmusoknak**.

Biz.

[F] II/8. fejezet.

Állítás

A konjugáltsági reláció ekvivalenciareláció; a megfelelő ekvivalenciaosztályokat **konjugáltosztályoknak** nevezzük.

Biz.

HF

Állítás

Egy $N \subseteq G$ halmaz pontosan akkor normálosztó, ha részalgebrája a $(G; \cdot, 1, ^{-1}, \alpha_g (g \in G))$ algebrának. A részalgebrákról tanultakat erre az algebrára alkalmazva kapjuk az alábbiakat.

- ▶ Normálosztók metszete normálosztó.
- ▶ Egy $B \subseteq G$ halmaz által **generált normálosztón** az összes B -t tartalmazó normálosztók metszetét értjük.
- ▶ A B halmaz által generált normálosztó a legszűkebb B -t tartalmazó normálosztó. Ez mindazokból az elemekből áll, amelyek megkaphatók B elemeiből szorzás, inverzképzés és konjugálások véges számú alkalmazásával.

Biz.

HF

Példa

- ▶ Abel-csoportban minden elem csak saját magával konjugált (a konjugáltsági reláció az egyenlőség reláció).
- ▶ Bármely csoportban az egységelem csak saját magához konjugált.
- ▶ Két mátrix akkor és csak akkor konjugált a $GL_n(\mathbb{R})$ csoportban, ha az $\mathbb{R}^n$ vektortér ugyanazon lineáris transzformációját adják meg (különböző bázisokban).

Állítás

Két S_n -beli permutáció akkor és csak akkor konjugált, ha ugyanaz a **ciklusszerkezetük** (azaz minden ℓ -re ugyanannyi ℓ hosszúságú ciklust tartalmaznak).

Biz.

[Sz] XII. fejezet, 5.16. Állítás.

Legyen $\pi = (a_1 a_2 \dots a_k)(b_1 b_2 \dots b_l) \dots \in S_n$ és $\sigma \in S_n$. Állítjuk, hogy ekkor

$$\sigma^{-1}\pi\sigma \stackrel{?}{=} (a_1\sigma a_2\sigma \dots a_k\sigma)(b_1\sigma b_2\sigma \dots b_l\sigma) \dots$$

Szorozzunk balról σ -val (ez ekvivalens átalakítás):

$$\pi\sigma \stackrel{?}{=} \sigma(a_1\sigma a_2\sigma \dots a_k\sigma)(b_1\sigma b_2\sigma \dots b_l\sigma) \dots$$

Egy tetszőleges a_i elem képe a baloldali és a jobboldali permutáció mellett egyaránt $a_{i\oplus 1}\sigma$. (HF)

Példa

Határozzuk meg a $H = \{\text{id}, (23)\} \leq S_3$ részcsoport által generált N normálosztót és az S_3/N faktorcsoportot.

A konjugáltak: $\text{id}, (23), (12), (13)$.

A konjugáltak által generált részcsoport: $N = [(12), (13), (23)] = S_3$.

A faktorcsoport: $S_3/S_3 = \{S_3\} \cong \{1\}$.

Példa

Határozzuk meg az S_4 csoport összes normálosztóját.

A konjugáltosztályok:

- ▶ $\{\text{id}\}$ (1 db)
- ▶ $(\bullet \bullet)$ alakú permutációk (6 db)
- ▶ $(\bullet \bullet \bullet)$ alakú permutációk (8 db)
- ▶ $(\bullet \bullet \bullet \bullet)$ alakú permutációk (6 db)
- ▶ $(\bullet \bullet)(\bullet \bullet)$ alakú permutációk (3 db)

Ha $N \triangleleft S_4$, akkor egyrészt $|N|$ a fenti számok közül néhánynak az összege (az 1-nek mindenképpen szerepelnie kell az összegben), másrészt $|N|$ osztója 24-nek. A következő lehetőségek vannak:

- ▶ $|N| = 1, \quad N = \{\text{id}\};$
- ▶ $|N| = 1 + 3 = 4, \quad N = \{\text{id}, (12)(34), (13)(24), (14)(23)\} = V;$
- ▶ $|N| = 1 + 3 + 8 = 12, \quad N = \{\text{id}, (12)(34), \dots, (123), \dots\} = A_4;$
- ▶ $|N| = 24, \quad N = S_4.$

Mind a négy esetben valóban normálosztót kapunk.
(Ez nem automatikus, ellenőrizni kell!)

Példa

Határozzuk meg a $H = \{\text{id}, t\} \leq D_4$ részcsoport által generált N normálosztót és a D_4/N faktorcsoportot.

A konjugáltak:

$$\begin{array}{lll} \text{id}^{-1} \cdot t \cdot \text{id} & = t & t^{-1} \cdot t \cdot t & = t \\ f^{-1} \cdot t \cdot f & = tf^2 & (tf)^{-1} \cdot t \cdot tf & = tf^2 \\ f^{-2} \cdot t \cdot f^2 & = t & (tf^2)^{-1} \cdot t \cdot tf^2 & = t \\ f^{-3} \cdot t \cdot f^3 & = tf^2 & (tf^3)^{-1} \cdot t \cdot tf^3 & = tf^2 \end{array}$$

A konjugáltak által generált részcsoport:

$$N = [t, tf^2] = \{\text{id}, f^2, t, tf^2\} \cong V.$$

A faktorcsoport: $D_4/N = \{\{\text{id}, f^2, t, tf^2\}, \{f, f^3, tf, tf^3\}\} \cong \mathbb{Z}_2$.

Példa

Határozzuk meg a D_4 csoport összes normálosztóját.

A konjugáltosztályok: $\{\text{id}\}$, $\{f^2\}$, $\{f, f^3\}$, $\{t, tf^2\}$, $\{tf, tf^3\}$.

Ha $N \triangleleft D_4$, akkor N a fenti halmazok közül néhánynak az uniója ($\{\text{id}\}$ mindenképpen szerepel), másrészt $|N|$ osztója 8-nak.

A következő lehetőségek vannak:

- ▶ $|N| = 1$, $N = \{\text{id}\}$;
- ▶ $|N| = 1 + 1 = 2$, $N = \{\text{id}, f^2\} \cong \mathbb{Z}_2$;
- ▶ $|N| = 1 + 1 + 2 = 4$, $N = \{\text{id}, f^2, f, f^3\} \cong \mathbb{Z}_4$;
- ▶ $|N| = 1 + 1 + 2 = 4$, $N = \{\text{id}, f^2, t, tf^2\} \cong V$;
- ▶ $|N| = 1 + 1 + 2 = 4$, $N = \{\text{id}, f^2, tf, tf^3\} \cong V$;
- ▶ $|N| = 8$, $N = D_4$.

Mind a hat esetben valóban normálosztót kapunk.
(Ez nem automatikus, ellenőrizni kell!)

Rajzoljuk fel a normálosztóhálót!

1. Mellékosztályok, Lagrange tétele
2. Normálosztó, faktorcsoport
3. Homomorfiatétel, izomorfiatételek
4. Permutációcsoportok
5. Direkt szorzat

Ez a rész a tankönyvekben a [Sz] XII/4 és [F] II/9,10 fejezetekben található.

Legyen $\varphi: G \rightarrow H$ csoport-homomorfizmus. Általános algebrában φ magját így definiáltuk:

$$\ker \varphi = \{(a, b) : a\varphi = b\varphi\} \subseteq G \times G.$$

Ez egy kongruenciája a G csoportnak, ezért az egységelem osztálya egy N normálosztót alkot G -ben. Ez a normálosztó teljesen meghatározza a $\ker \varphi$ kongruenciát (ugyanis $(a, b) \in \ker \varphi \iff aN = bN$); csoportelméletben magon ezt a normálosztót értjük.

Definíció

A $\varphi: G \rightarrow H$ csoport-homomorfizmus **magja** :

$$\ker \varphi := \{g \in G : g\varphi = 1\}.$$

Az általános algebrai homomorfiatétel speciális eseteként kapjuk:

Tétel (Csoportelméleti homomorfiatétel)

Ha $\varphi: G \rightarrow H$ csoport-homomorfizmus, akkor $\ker \varphi \triangleleft G$ és

$$G / \ker \varphi \cong G\varphi \leq H.$$

Biz.

[Sz] XII. fejezet, 4.11. Tétel.

Példa

Ellenőrizzük, hogy $\varphi: \mathbb{Z}_6 \rightarrow \mathbb{Z}_3, \bar{k} \mapsto \hat{k}$ homomorfizmus.

Határozzuk meg a magját és az értékkészletét, majd írjuk fel a homomorfiatétel által szolgáltatott izomorfizmust.

▶ φ jóldefiniált: $k_1 \equiv k_2 \pmod{6} \implies k_1 \equiv k_2 \pmod{3}$

▶ φ homomorfizmus:

$$(\overline{k_1 + k_2}) \varphi = \overline{k_1 + k_2} \varphi = \widehat{k_1 + k_2} = \hat{k}_1 + \hat{k}_2 = \overline{k_1} \varphi + \overline{k_2} \varphi$$

▶ mag: $\ker \varphi = \{\bar{k} \in \mathbb{Z}_6: \hat{k} = \hat{0}\} = \{\bar{k} \in \mathbb{Z}_6: 3 \mid k\} = \{\bar{0}, \bar{3}\} \triangleleft \mathbb{Z}_6$

▶ értékkészlet: $\mathbb{Z}_6 \varphi = \{\hat{k}: \bar{k} \in \mathbb{Z}_6\} = \mathbb{Z}_3$

▶ izomorfizmus:

$$\psi: \mathbb{Z}_6 / \{\bar{0}, \bar{3}\} \rightarrow \mathbb{Z}_3, \quad \{\bar{0}, \bar{3}\} \mapsto \hat{0}, \quad \{\bar{1}, \bar{4}\} \mapsto \hat{1}, \quad \{\bar{2}, \bar{5}\} \mapsto \hat{2}$$

Példa

Ellenőrizzük, hogy $\varphi: \mathbb{Z}_6 \rightarrow \mathbb{Z}_{10}, \bar{k} \mapsto 5\hat{k}$ homomorfizmus.

Határozzuk meg a magját és az értékkészletét, majd írjuk fel a homomorfiatétel által szolgáltatott izomorfizmust.

▶ φ jóldefiniált: $k_1 \equiv k_2 \pmod{6} \implies 5k_1 \equiv 5k_2 \pmod{10}$

▶ φ homomorfizmus:

$$(\overline{k_1 + k_2}) \varphi = \overline{k_1 + k_2} \varphi = 5\widehat{k_1 + k_2} = 5\hat{k}_1 + 5\hat{k}_2 = \overline{k_1} \varphi + \overline{k_2} \varphi$$

▶ mag:

$$\ker \varphi = \{\bar{k} \in \mathbb{Z}_6: 5\hat{k} = \hat{0}\} = \{\bar{k} \in \mathbb{Z}_6: 10 \mid 5k\} = \{\bar{0}, \bar{2}, \bar{4}\} \triangleleft \mathbb{Z}_6$$

▶ értékkészlet: $\mathbb{Z}_6 \varphi = \{5\hat{k}: \bar{k} \in \mathbb{Z}_6\} = \{\hat{0}, \hat{5}\} \leq \mathbb{Z}_{10}$

▶ izomorfizmus:

$$\psi: \mathbb{Z}_6 / \{\bar{0}, \bar{2}, \bar{4}\} \rightarrow \mathbb{Z}_{10}, \quad \{\bar{0}, \bar{2}, \bar{4}\} \mapsto \hat{0}, \quad \{\bar{1}, \bar{3}, \bar{5}\} \mapsto \hat{5}$$

Példa

Ellenőrizzük, hogy $\varphi: \mathbb{C}^* \rightarrow \mathbb{C}^*$, $z \mapsto \frac{z}{|z|}$ homomorfizmus.

Határozzuk meg a magját és az értékkészletét, majd írjuk fel a homomorfiatétel által szolgáltatott izomorfizmust.

- ▶ φ homomorfizmus:

$$(z \cdot w)\varphi = \frac{z \cdot w}{|z \cdot w|} = \frac{z}{|z|} \cdot \frac{w}{|w|} = z\varphi \cdot w\varphi$$

- ▶ mag: $\ker \varphi = \left\{ z \in \mathbb{C}^* : \frac{z}{|z|} = 1 \right\} = \{z \in \mathbb{C}^* : z = |z|\} = \mathbb{R}^+ \triangleleft \mathbb{C}^*$

- ▶ értékkészlet: $\mathbb{C}^*\varphi = \left\{ \frac{z}{|z|} : z \in \mathbb{C}^* \right\} = T \leq \mathbb{C}^*$

- ▶ izomorfizmus: $\psi: \mathbb{C}^*/\mathbb{R}^+ \rightarrow T$, $F_\alpha \mapsto \text{cis}(\alpha)$

Példa

Ellenőrizzük, hogy $\varphi: \mathbb{R} \rightarrow \mathbb{C}^*$, $x \mapsto \text{cis}(2\pi x)$ homomorfizmus. Határozzuk meg a magját és az értékkészletét, majd írjuk fel a homomorfiatétel által szolgáltatott izomorfizmust.

- ▶ φ homomorfizmus:

$$(x + y)\varphi = \text{cis}(2\pi(x + y)) = \text{cis}(2\pi x) \cdot \text{cis}(2\pi y) = x\varphi \cdot y\varphi$$

- ▶ mag: $\ker \varphi = \{x \in \mathbb{R} : \text{cis}(2\pi x) = 1\} = \mathbb{Z} \triangleleft \mathbb{R}$
- ▶ értékkészlet: $\mathbb{R}\varphi = \{\text{cis}(2\pi x) : x \in \mathbb{R}\} = T \leq \mathbb{C}^*$
- ▶ izomorfizmus: $\psi: \mathbb{R}/\mathbb{Z} \rightarrow T$, $x + \mathbb{Z} \mapsto \text{cis}(2\pi x)$

Példa

Ellenőrizzük, hogy $\varphi: \text{GL}_n(\mathbb{R}) \rightarrow \mathbb{R}^*$, $A \mapsto \det(A)$ homomorfizmus. Határozzuk meg a magját és az értékkészletét, majd írjuk fel a homomorfiatétel által szolgáltatott izomorfizmust.

- ▶ φ homomorfizmus:

$$(A \cdot B) \varphi = \det(A \cdot B) = \det(A) \cdot \det(B) = A\varphi \cdot B\varphi$$

- ▶ mag: $\ker \varphi = \{A \in \text{GL}_n(\mathbb{R}) : \det(A) = 1\} = \text{SL}_n(\mathbb{R}) \triangleleft \text{GL}_n(\mathbb{R})$
- ▶ értékkészlet: $\text{GL}_n(\mathbb{R}) \varphi = \{\det(A) : A \in \text{GL}_n(\mathbb{R})\} = \mathbb{R}^*$
- ▶ izomorfizmus: $\psi: \text{GL}_n(\mathbb{R}) / \text{SL}_n(\mathbb{R}) \rightarrow \mathbb{R}^*$, $D_\lambda \mapsto \lambda$

Példa

Ellenőrizzük, hogy $\varphi: G \rightarrow H, g \mapsto 1$ homomorfizmus (triviális homomorfizmus).

Határozzuk meg a magját és az értékkészletét, majd írjuk fel a homomorfiatétel által szolgáltatott izomorfizmust.

- ▶ φ homomorfizmus: $(g_1 \cdot g_2)\varphi = 1 = 1 \cdot 1 = g_1\varphi \cdot g_2\varphi$
- ▶ mag: $\ker \varphi = \{g \in G: g\varphi = 1\} = G \triangleleft G$
- ▶ értékkészlet: $G\varphi = \{g\varphi: g \in G\} = \{1\} \leq H$
- ▶ izomorfizmus: $\psi: G/G \rightarrow \{1\}, \quad G \mapsto 1$

Példa

Létezik-e **injektív** $\varphi: \mathbb{Z}_7 \rightarrow S_5$ homomorfizmus?

Ha létezik, akkor $\mathbb{Z}_7 \cong \mathbb{Z}_7\varphi \leq S_5$. Ez lehetetlen, mert $7 \nmid 120$ (Lagrange).

Példa

Létezik-e **injektív** $\varphi: \mathbb{Z}_6 \rightarrow S_5$ homomorfizmus?

Ha létezik, akkor $\mathbb{Z}_6 \cong \mathbb{Z}_6\varphi \leq S_5$. Ekkor $\mathbb{Z}_6\varphi = [\pi]$, ahol

$\pi \in S_5$ hatodrendű permutáció. Ilyen létezik, például $\pi = (123)(45)$,

és ekkor $\varphi: \mathbb{Z}_6 \rightarrow S_5$, $\bar{k} \mapsto \pi^k$ valóban injektív homomorfizmus:

- ▶ φ jóldefiniált és injektív:

$$\overline{k_1}\varphi = \overline{k_2}\varphi \iff \pi^{k_1} = \pi^{k_2} \iff k_1 \equiv k_2 \pmod{6} \iff \overline{k_1} = \overline{k_2}$$

- ▶ φ homomorfizmus:

$$(\overline{k_1} + \overline{k_2})\varphi = \overline{k_1 + k_2}\varphi = \pi^{k_1+k_2} = \pi^{k_1} \cdot \pi^{k_2} = \overline{k_1}\varphi \cdot \overline{k_2}\varphi$$

Példa

Létezik-e **szürjektív** $\varphi: \mathbb{Z}_{24} \rightarrow S_3$ homomorfizmus?

Ha létezik, akkor $\mathbb{Z}_{24}/\ker \varphi \cong S_3$. Ez lehetetlen, mert $\mathbb{Z}_{24}$ Abel-csoport, és így minden faktorcsoportja is az.

Példa

Létezik-e **szürjektív** $\varphi: D_4 \rightarrow V$ homomorfizmus?

Ha létezik, akkor $D_4/\ker \varphi \cong V$. Ekkor $\ker \varphi$ kételemű normálosztó D_4 -ben. Ilyen csak egy van: $\{\text{id}, f^2\}$, és valóban, $D_4/\{\text{id}, f^2\} \cong V$ például az alábbi ψ izomorfizmus mellett:

$$\begin{aligned} \psi: D_4/\{\text{id}, f^2\} \rightarrow V, \quad & \{\text{id}, f^2\} \mapsto \text{id}, & \{f, f^3\} \mapsto (12)(34), \\ & \{t, tf^2\} \mapsto (13)(24), & \{tf, tf^3\} \mapsto (14)(23). \end{aligned}$$

Ebből kapjuk a kívánt $\varphi: D_4 \rightarrow V$ homomorfizmust:

$$\begin{aligned} \text{id} \varphi = \text{id}, \quad f \varphi = (12)(34), \quad t \varphi = (13)(24), \quad tf \varphi = (14)(23), \\ f^2 \varphi = \text{id}, \quad f^3 \varphi = (12)(34), \quad tf^2 \varphi = (13)(24), \quad tf^3 \varphi = (14)(23). \end{aligned}$$

Példa

Határozzuk meg az összes $\varphi: D_4 \rightarrow \mathbb{Z}_4$ homomorfizmust.

Mivel $D_4/\ker \varphi \cong D_4\varphi \leq \mathbb{Z}_4$, a feladatunk megtalálni az összes lehetséges izomorfizmust D_4 faktorcsoportjai és $\mathbb{Z}_4$ részcsoportjai között.

D_4 faktorcsoportjai:

---

(1) $D_4/\{\text{id}\} \cong D_4$

(2) $D_4/\{\text{id}, f^2\} \cong V$

(3) $D_4/\{\text{id}, f, f^2, f^3\} \cong \mathbb{Z}_2$

(4) $D_4/\{\text{id}, f^2, t, tf^2\} \cong \mathbb{Z}_2$

(5) $D_4/\{\text{id}, f^2, tf, tf^3\} \cong \mathbb{Z}_2$

(6) $D_4/D_4 \cong \{1\}$

$\mathbb{Z}_4$ részcsoportjai:

(a) $\mathbb{Z}_4$

(b) $\{\bar{0}, \bar{2}\} \cong \mathbb{Z}_2$

(c) $\{\bar{0}\} \cong \{1\}$

---

(3) $\rightarrow$ (b): $\{\text{id}, f, f^2, f^3\} \mapsto \bar{0}, \quad \{t, tf, tf^2, tf^3\} \mapsto \bar{2}$

$$\text{id} \varphi = \bar{0} \quad f \varphi = \bar{0} \quad f^2 \varphi = \bar{0} \quad f^3 \varphi = \bar{0}$$

$$t \varphi = \bar{2} \quad tf \varphi = \bar{2} \quad tf^2 \varphi = \bar{2} \quad tf^3 \varphi = \bar{2}$$

Példa

Határozzuk meg az összes $\varphi: D_4 \rightarrow \mathbb{Z}_4$ homomorfizmust.

Mivel $D_4 / \ker \varphi \cong D_4 \varphi \leq \mathbb{Z}_4$, a feladatunk megtalálni az összes lehetséges izomorfizmust D_4 faktorcsoportjai és $\mathbb{Z}_4$ részcsoportjai között.

D_4 faktorcsoportjai:

---

(1) $D_4 / \{\text{id}\} \cong D_4$

(2) $D_4 / \{\text{id}, f^2\} \cong V$

(3) $D_4 / \{\text{id}, f, f^2, f^3\} \cong \mathbb{Z}_2$

(4) $D_4 / \{\text{id}, f^2, t, tf^2\} \cong \mathbb{Z}_2$

(5) $D_4 / \{\text{id}, f^2, tf, tf^3\} \cong \mathbb{Z}_2$

(6) $D_4 / D_4 \cong \{1\}$

$\mathbb{Z}_4$ részcsoportjai:

(a) $\mathbb{Z}_4$

(b) $\{\bar{0}, \bar{2}\} \cong \mathbb{Z}_2$

(c) $\{\bar{0}\} \cong \{1\}$

---

(4) $\rightarrow$ (b): $\{\text{id}, f^2, t, tf^2\} \mapsto \bar{0}, \quad \{f, f^3, tf, tf^3\} \mapsto \bar{2}$

$$\text{id} \varphi = \bar{0} \quad f \varphi = \bar{2} \quad f^2 \varphi = \bar{0} \quad f^3 \varphi = \bar{2}$$

$$t \varphi = \bar{0} \quad tf \varphi = \bar{2} \quad tf^2 \varphi = \bar{0} \quad tf^3 \varphi = \bar{2}$$

Példa

Határozzuk meg az összes $\varphi: D_4 \rightarrow \mathbb{Z}_4$ homomorfizmust.

Mivel $D_4 / \ker \varphi \cong D_4 \varphi \leq \mathbb{Z}_4$, a feladatunk megtalálni az összes lehetséges izomorfizmust D_4 faktorcsoportjai és $\mathbb{Z}_4$ részcsoportjai között.

D_4 faktorcsoportjai:

---

(1) $D_4 / \{\text{id}\} \cong D_4$

(2) $D_4 / \{\text{id}, f^2\} \cong V$

(3) $D_4 / \{\text{id}, f, f^2, f^3\} \cong \mathbb{Z}_2$

(4) $D_4 / \{\text{id}, f^2, t, tf^2\} \cong \mathbb{Z}_2$

(5) $D_4 / \{\text{id}, f^2, tf, tf^3\} \cong \mathbb{Z}_2$

(6) $D_4 / D_4 \cong \{1\}$

$\mathbb{Z}_4$ részcsoportjai:

(a) $\mathbb{Z}_4$

(b) $\{\bar{0}, \bar{2}\} \cong \mathbb{Z}_2$

(c) $\{\bar{0}\} \cong \{1\}$

---

(5) $\rightarrow$ (b): $\{\text{id}, f^2, tf, tf^3\} \mapsto \bar{0}, \quad \{f, f^3, t, tf^2\} \mapsto \bar{2}$

$$\text{id} \varphi = \bar{0} \quad f \varphi = \bar{2} \quad f^2 \varphi = \bar{0} \quad f^3 \varphi = \bar{2}$$

$$t \varphi = \bar{2} \quad tf \varphi = \bar{0} \quad tf^2 \varphi = \bar{2} \quad tf^3 \varphi = \bar{0}$$

Példa

Határozzuk meg az összes $\varphi: D_4 \rightarrow \mathbb{Z}_4$ homomorfizmust.

Mivel $D_4 / \ker \varphi \cong D_4 \varphi \leq \mathbb{Z}_4$, a feladatunk megtalálni az összes lehetséges izomorfizmust D_4 faktorcsoportjai és $\mathbb{Z}_4$ részcsoportjai között.

D_4 faktorcsoportjai:

---

(1) $D_4 / \{\text{id}\} \cong D_4$

(2) $D_4 / \{\text{id}, f^2\} \cong V$

(3) $D_4 / \{\text{id}, f, f^2, f^3\} \cong \mathbb{Z}_2$

(4) $D_4 / \{\text{id}, f^2, t, tf^2\} \cong \mathbb{Z}_2$

(5) $D_4 / \{\text{id}, f^2, tf, tf^3\} \cong \mathbb{Z}_2$

(6) $D_4 / D_4 \cong \{1\}$

$\mathbb{Z}_4$ részcsoportjai:

(a) $\mathbb{Z}_4$

(b) $\{\bar{0}, \bar{2}\} \cong \mathbb{Z}_2$

(c) $\{\bar{0}\} \cong \{1\}$

---

(6) $\rightarrow$ (c): $\{\text{id}, f, f^2, f^3, t, tf, tf^2, tf^3\} \mapsto \bar{0}$

$$\text{id } \varphi = \bar{0} \quad f \varphi = \bar{0} \quad f^2 \varphi = \bar{0} \quad f^3 \varphi = \bar{0}$$

$$t \varphi = \bar{0} \quad tf \varphi = \bar{0} \quad tf^2 \varphi = \bar{0} \quad tf^3 \varphi = \bar{0}$$

Példa

Határozzuk meg az összes $\varphi: \mathbb{Z}_{15} \rightarrow \mathbb{Z}_6$ homomorfizmust.

Mivel $\mathbb{Z}_{15}/\ker \varphi \cong \mathbb{Z}_{15}\varphi \leq \mathbb{Z}_6$, a feladatunk megtalálni az összes lehetséges izomorfizmust $\mathbb{Z}_{15}$ faktorcsoportjai és $\mathbb{Z}_6$ részcsoportjai között.

$\mathbb{Z}_{15}$ faktorcsoportjai:

---

(1) $\mathbb{Z}_{15}/\{\bar{0}\} \cong \mathbb{Z}_{15}$

(2) $\mathbb{Z}_{15}/\{\bar{0}, \bar{5}, \bar{10}\} \cong \mathbb{Z}_5$

(3) $\mathbb{Z}_{15}/\{\bar{0}, \bar{3}, \bar{6}, \bar{9}, \bar{12}\} \cong \mathbb{Z}_3$

(4) $\mathbb{Z}_{15}/\mathbb{Z}_{15} \cong \{1\}$

$\mathbb{Z}_6$ részcsoportjai:

(a) $\mathbb{Z}_6$

(b) $\{\hat{0}, \hat{2}, \hat{4}\} \cong \mathbb{Z}_3$

(c) $\{\hat{0}, \hat{2}\} \cong \mathbb{Z}_2$

(d) $\{\hat{0}\} \cong \{1\}$

---

(3) $\rightarrow$ (b): $\{\bar{0}, \bar{3}, \bar{6}, \bar{9}, \bar{12}\} \mapsto \hat{0}$, $\{\bar{1}, \bar{4}, \bar{7}, \bar{10}, \bar{13}\} \mapsto \hat{2}$, $\{\bar{2}, \bar{5}, \bar{8}, \bar{11}, \bar{14}\} \mapsto \hat{4}$

$$\bar{0}\varphi = \hat{0} \quad \bar{3}\varphi = \hat{0} \quad \bar{6}\varphi = \hat{0} \quad \bar{9}\varphi = \hat{0} \quad \bar{12}\varphi = \hat{0}$$

$$\bar{1}\varphi = \hat{2} \quad \bar{4}\varphi = \hat{2} \quad \bar{7}\varphi = \hat{2} \quad \bar{10}\varphi = \hat{2} \quad \bar{13}\varphi = \hat{2}$$

$$\bar{2}\varphi = \hat{4} \quad \bar{5}\varphi = \hat{4} \quad \bar{8}\varphi = \hat{4} \quad \bar{11}\varphi = \hat{4} \quad \bar{14}\varphi = \hat{4}$$

Példa

Határozzuk meg az összes $\varphi: \mathbb{Z}_{15} \rightarrow \mathbb{Z}_6$ homomorfizmust.

Mivel $\mathbb{Z}_{15}/\ker \varphi \cong \mathbb{Z}_{15}\varphi \leq \mathbb{Z}_6$, a feladatunk megtalálni az összes lehetséges izomorfizmust $\mathbb{Z}_{15}$ faktorcsoportjai és $\mathbb{Z}_6$ részcsoportjai között.

$\mathbb{Z}_{15}$ faktorcsoportjai:

---

(1) $\mathbb{Z}_{15}/\{\bar{0}\} \cong \mathbb{Z}_{15}$

(2) $\mathbb{Z}_{15}/\{\bar{0}, \bar{5}, \bar{10}\} \cong \mathbb{Z}_5$

(3) $\mathbb{Z}_{15}/\{\bar{0}, \bar{3}, \bar{6}, \bar{9}, \bar{12}\} \cong \mathbb{Z}_3$

(4) $\mathbb{Z}_{15}/\mathbb{Z}_{15} \cong \{1\}$

$\mathbb{Z}_6$ részcsoportjai:

(a) $\mathbb{Z}_6$

(b) $\{\hat{0}, \hat{2}, \hat{4}\} \cong \mathbb{Z}_3$

(c) $\{\hat{0}, \hat{2}\} \cong \mathbb{Z}_2$

(d) $\{\hat{0}\} \cong \{1\}$

---

(3) $\rightarrow$ (b): $\{\bar{0}, \bar{3}, \bar{6}, \bar{9}, \bar{12}\} \mapsto \hat{0}$, $\{\bar{1}, \bar{4}, \bar{7}, \bar{10}, \bar{13}\} \mapsto \hat{4}$, $\{\bar{2}, \bar{5}, \bar{8}, \bar{11}, \bar{14}\} \mapsto \hat{2}$

$$\bar{0}\varphi = \hat{0} \quad \bar{3}\varphi = \hat{0} \quad \bar{6}\varphi = \hat{0} \quad \bar{9}\varphi = \hat{0} \quad \bar{12}\varphi = \hat{0}$$

$$\bar{1}\varphi = \hat{4} \quad \bar{4}\varphi = \hat{4} \quad \bar{7}\varphi = \hat{4} \quad \bar{10}\varphi = \hat{4} \quad \bar{13}\varphi = \hat{4}$$

$$\bar{2}\varphi = \hat{2} \quad \bar{5}\varphi = \hat{2} \quad \bar{8}\varphi = \hat{2} \quad \bar{11}\varphi = \hat{2} \quad \bar{14}\varphi = \hat{2}$$

Példa

Határozzuk meg az összes $\varphi: \mathbb{Z}_{15} \rightarrow \mathbb{Z}_6$ homomorfizmust.

Mivel $\mathbb{Z}_{15}/\ker \varphi \cong \mathbb{Z}_{15}\varphi \leq \mathbb{Z}_6$, a feladatunk megtalálni az összes lehetséges izomorfizmust $\mathbb{Z}_{15}$ faktorcsoportjai és $\mathbb{Z}_6$ részcsoportjai között.

$\mathbb{Z}_{15}$ faktorcsoportjai:

---

(1) $\mathbb{Z}_{15}/\{\bar{0}\} \cong \mathbb{Z}_{15}$

(2) $\mathbb{Z}_{15}/\{\bar{0}, \bar{5}, \bar{10}\} \cong \mathbb{Z}_5$

(3) $\mathbb{Z}_{15}/\{\bar{0}, \bar{3}, \bar{6}, \bar{9}, \bar{12}\} \cong \mathbb{Z}_3$

(4) $\mathbb{Z}_{15}/\mathbb{Z}_{15} \cong \{1\}$

$\mathbb{Z}_6$ részcsoportjai:

(a) $\mathbb{Z}_6$

(b) $\{\hat{0}, \hat{2}, \hat{4}\} \cong \mathbb{Z}_3$

(c) $\{\hat{0}, \hat{2}\} \cong \mathbb{Z}_2$

(d) $\{\hat{0}\} \cong \{1\}$

---

(4) $\rightarrow$ (d): $\{\bar{0}, \bar{1}, \bar{2}, \dots, \bar{14}\} \mapsto \hat{0}$

$$\bar{0}\varphi = \hat{0} \quad \bar{3}\varphi = \hat{0} \quad \bar{6}\varphi = \hat{0} \quad \bar{9}\varphi = \hat{0} \quad \bar{12}\varphi = \hat{0}$$

$$\bar{1}\varphi = \hat{0} \quad \bar{4}\varphi = \hat{0} \quad \bar{7}\varphi = \hat{0} \quad \bar{10}\varphi = \hat{0} \quad \bar{13}\varphi = \hat{0}$$

$$\bar{2}\varphi = \hat{0} \quad \bar{5}\varphi = \hat{0} \quad \bar{8}\varphi = \hat{0} \quad \bar{11}\varphi = \hat{0} \quad \bar{14}\varphi = \hat{0}$$

Példa

Határozzuk meg az összes $\varphi: \mathbb{Z}_{15} \rightarrow \mathbb{Z}_6$ homomorfizmust.

Egy másik megoldás: határozzuk meg φ értékét egy generátorrendszeren.

Ha $\overline{1}\varphi = \widehat{k} \in \mathbb{Z}_6$, akkor minden $\overline{a} \in \mathbb{Z}_{15}$ esetén $\overline{a}\varphi = \widehat{ak}$.

Milyen $k \in \{0, 1, 2, 3, 4, 5\}$ értékekre lesz

$$\varphi: \mathbb{Z}_{15} \rightarrow \mathbb{Z}_6, \overline{a} \mapsto \widehat{ak}$$

valóban homomorfizmus?

- ▶ φ jóldefiniált: Minden $a_1, a_2 \in \mathbb{Z}$ -re teljesülnie kell, hogy $a_1 \equiv a_2 \pmod{15} \implies ka_1 \equiv ka_2 \pmod{6}$.
Tehát $k = 0, 2, 4$ lehet csak.

- ▶ φ homomorfizmus:

$$(\overline{a_1} + \overline{a_2})\varphi = \overline{a_1 + a_2}\varphi = k(\widehat{a_1 + a_2}) = \widehat{ka_1} + \widehat{ka_2} = \overline{a_1}\varphi + \overline{a_2}\varphi$$

Emlékeztető:

(1) Ha $N \triangleleft G$, akkor $\nu: G \rightarrow G/N, g \mapsto gN$ a **természetes homomorfizmus**.

(2) Homomorfizmusnál részcsoport képe részcsoport:
ha $\varphi: G \rightarrow \tilde{G}$ homomorfizmus és $H \leq G$, akkor

$$H\varphi = \{h\varphi: h \in H\} \leq \tilde{G}.$$

(3) Homomorfizmusnál részcsoport teljes inverz képe részcsoport:
ha $\varphi: G \rightarrow \tilde{G}$ homomorfizmus és $\tilde{H} \leq \tilde{G}$, akkor

$$\tilde{H}\varphi^{-1} = \{g \in G: g\varphi \in \tilde{H}\} \leq G.$$

Tétel (I. izomorfiatétel)

Ha $H \leq G$ és $N \triangleleft G$, akkor $N \triangleleft HN \leq G$ és $H \cap N \triangleleft H \leq G$, továbbá

$$HN/N \cong H/H \cap N.$$

Biz.

Tekintsük a $\nu: G \rightarrow G/N, g \mapsto gN$ természetes homomorfizmus H -ra való megszorítását:

$$\nu|_H: H \rightarrow G/N, h \mapsto hN.$$

Alkalmazzuk erre a homomorfizmusra a homomorfiatételt.

- ▶ mag:
 $\ker \nu|_H = \{h \in H: h\nu = N\} = \{h \in H: hN = N\} = H \cap N \triangleleft H$
- ▶ értékkészlet:
 $H\nu|_H = \{h\nu: h \in H\} = \{hN: h \in H\} = HN/N \leq G/N$
- ▶ izomorfizmus: $H/H \cap N \cong HN/N$ □

Miért lesz HN részcsoport G -ben?

1. válasz: $HN = (H\nu)\nu^{-1}$

2. válasz: $HN \cdot HN = HHNN = HN$ és $(HN)^{-1} = N^{-1}H^{-1} = NH = HN$

$HN = [H \cup N] = H \vee N$ a legszűkebb részcsoport, ami H -t és N -et is tartalmazza.

Példa

Alkalmazzuk az első izomorfiatételt a $G = \mathbb{Z}_{24}$, $H = [4]$, $N = [6]$ szereposztással.

$$\blacktriangleright H \cap N = \{\bar{0}, \bar{4}, \bar{8}, \bar{12}, \bar{16}, \bar{20}\} \cap \{\bar{0}, \bar{6}, \bar{12}, \bar{18}\} = \{\bar{0}, \bar{12}\} = [12]$$

$$\begin{aligned}\blacktriangleright H/H \cap N &= \{\bar{0}, \bar{4}, \bar{8}, \bar{12}, \bar{16}, \bar{20}\} / \{\bar{0}, \bar{12}\} \\ &= \{\{\bar{0}, \bar{12}\}, \{\bar{4}, \bar{16}\}, \{\bar{8}, \bar{20}\}\} \cong \mathbb{Z}_3\end{aligned}$$

$$\begin{aligned}\blacktriangleright H + N &= \{\bar{0}, \bar{4}, \bar{8}, \bar{12}, \bar{16}, \bar{20}\} + \{\bar{0}, \bar{6}, \bar{12}, \bar{18}\} \\ &= \{\bar{0}, \bar{2}, \bar{4}, \bar{6}, \bar{8}, \bar{10}, \bar{12}, \bar{14}, \bar{16}, \bar{18}, \bar{20}, \bar{22}\} = [2]\end{aligned}$$

$$\begin{aligned}\blacktriangleright (H + N)/N &= \{\bar{0}, \bar{2}, \bar{4}, \bar{6}, \bar{8}, \bar{10}, \bar{12}, \bar{14}, \bar{16}, \bar{18}, \bar{20}, \bar{22}\} / \{\bar{0}, \bar{6}, \bar{12}, \bar{18}\} \\ &= \{\{\bar{0}, \bar{6}, \bar{12}, \bar{18}\}, \{\bar{2}, \bar{8}, \bar{14}, \bar{20}\}, \{\bar{4}, \bar{10}, \bar{16}, \bar{22}\}\} \cong \mathbb{Z}_3\end{aligned}$$

$\blacktriangleright$ izomorfia:

$$\begin{aligned}\varphi: [2] / [6] &\rightarrow [4] / [12], & \{\bar{0}, \bar{6}, \bar{12}, \bar{18}\} &\mapsto \{\bar{0}, \bar{12}\} \\ & & \{\bar{2}, \bar{8}, \bar{14}, \bar{20}\} &\mapsto \{\bar{8}, \bar{20}\} \\ & & \{\bar{4}, \bar{10}, \bar{16}, \bar{22}\} &\mapsto \{\bar{4}, \bar{16}\}\end{aligned}$$

$$G = \begin{array}{|c|c|c|c|c|c|} \hline \overline{18} & \overline{22} & \overline{2} & \overline{19} & \overline{21} & \overline{23} \\ \hline \overline{6} & \overline{10} & \overline{14} & \overline{7} & \overline{9} & \overline{11} \\ \hline \overline{12} & \overline{16} & \overline{20} & \overline{13} & \overline{15} & \overline{17} \\ \hline \overline{0} & \overline{4} & \overline{8} & \overline{1} & \overline{3} & \overline{5} \\ \hline \end{array}$$

$$N = \begin{array}{|c|c|c|c|c|c|} \hline \overline{18} & \overline{22} & \overline{2} & \overline{19} & \overline{21} & \overline{23} \\ \hline \overline{6} & \overline{10} & \overline{14} & \overline{7} & \overline{9} & \overline{11} \\ \hline \overline{12} & \overline{16} & \overline{20} & \overline{13} & \overline{15} & \overline{17} \\ \hline \overline{0} & \overline{4} & \overline{8} & \overline{1} & \overline{3} & \overline{5} \\ \hline \end{array}$$

$$G/N = \begin{array}{|c|c|c|c|c|c|} \hline \overline{18} & \overline{22} & \overline{2} & \overline{19} & \overline{21} & \overline{23} \\ \hline \overline{6} & \overline{10} & \overline{14} & \overline{7} & \overline{9} & \overline{11} \\ \hline \overline{12} & \overline{16} & \overline{20} & \overline{13} & \overline{15} & \overline{17} \\ \hline \overline{0} & \overline{4} & \overline{8} & \overline{1} & \overline{3} & \overline{5} \\ \hline \end{array}$$

$$H = \begin{array}{cccccc} \overline{18} & \overline{22} & \overline{2} & \overline{19} & \overline{21} & \overline{23} \\ \overline{6} & \overline{10} & \overline{14} & \overline{7} & \overline{9} & \overline{11} \\ \overline{12} & \overline{16} & \overline{20} & \overline{13} & \overline{15} & \overline{17} \\ \overline{0} & \overline{4} & \overline{8} & \overline{1} & \overline{3} & \overline{5} \end{array}$$

$$H + N = \begin{array}{cccccc} \overline{18} & \overline{22} & \overline{2} & \overline{19} & \overline{21} & \overline{23} \\ \overline{6} & \overline{10} & \overline{14} & \overline{7} & \overline{9} & \overline{11} \\ \overline{12} & \overline{16} & \overline{20} & \overline{13} & \overline{15} & \overline{17} \\ \overline{0} & \overline{4} & \overline{8} & \overline{1} & \overline{3} & \overline{5} \end{array}$$

$$(H + N) / N = \begin{array}{ccc|ccc} \overline{18} & \overline{22} & \overline{2} & \overline{19} & \overline{21} & \overline{23} \\ \overline{6} & \overline{10} & \overline{14} & \overline{7} & \overline{9} & \overline{11} \\ \overline{12} & \overline{16} & \overline{20} & \overline{13} & \overline{15} & \overline{17} \\ \overline{0} & \overline{4} & \overline{8} & \overline{1} & \overline{3} & \overline{5} \end{array}$$

$$H = \begin{array}{cccccc} \overline{18} & \overline{22} & \overline{2} & \overline{19} & \overline{21} & \overline{23} \\ \overline{6} & \overline{10} & \overline{14} & \overline{7} & \overline{9} & \overline{11} \\ \boxed{\overline{12}} & \boxed{\overline{16}} & \boxed{\overline{20}} & \overline{13} & \overline{15} & \overline{17} \\ \overline{0} & \overline{4} & \overline{8} & \overline{1} & \overline{3} & \overline{5} \end{array}$$

$$H \cap N = \begin{array}{cccccc} \overline{18} & \overline{22} & \overline{2} & \overline{19} & \overline{21} & \overline{23} \\ \overline{6} & \overline{10} & \overline{14} & \overline{7} & \overline{9} & \overline{11} \\ \boxed{\overline{12}} & \overline{16} & \overline{20} & \overline{13} & \overline{15} & \overline{17} \\ \overline{0} & \overline{4} & \overline{8} & \overline{1} & \overline{3} & \overline{5} \end{array}$$

$$H/H \cap N = \begin{array}{cccccc} \overline{18} & \overline{22} & \overline{2} & \overline{19} & \overline{21} & \overline{23} \\ \overline{6} & \overline{10} & \overline{14} & \overline{7} & \overline{9} & \overline{11} \\ \boxed{\overline{12}} & \boxed{\overline{16}} & \boxed{\overline{20}} & \overline{13} & \overline{15} & \overline{17} \\ \overline{0} & \overline{4} & \overline{8} & \overline{1} & \overline{3} & \overline{5} \end{array}$$

Az első izomorfizáció által szolgáltatott izomorfizmus:

$$(H + N) / N = \begin{array}{|c|} \hline \overline{18} \\ \hline \overline{6} \\ \hline \overline{12} \\ \hline \overline{0} \\ \hline \end{array} \quad \begin{array}{|c|} \hline \overline{22} \\ \hline \overline{10} \\ \hline \overline{16} \\ \hline \overline{4} \\ \hline \end{array} \quad \begin{array}{|c|} \hline \overline{2} \\ \hline \overline{14} \\ \hline \overline{20} \\ \hline \overline{8} \\ \hline \end{array}$$

$\varphi \downarrow$ $\downarrow$ $\downarrow$ $\downarrow$

$$H / H \cap N = \begin{array}{|c|} \hline \overline{12} \\ \hline \overline{0} \\ \hline \end{array} \quad \begin{array}{|c|} \hline \overline{16} \\ \hline \overline{4} \\ \hline \end{array} \quad \begin{array}{|c|} \hline \overline{20} \\ \hline \overline{8} \\ \hline \end{array}$$

Példa

Alkalmazzuk az első izomorfiatételt a $G = S_4$, $H = S_3$, $N = V$ szereposztással.

- ▶ $H \cap N = S_3 \cap V = \{\text{id}\}$
- ▶ $H/H \cap N = S_3/\{\text{id}\}$
- ▶ $HN = S_3V = S_4$
- ▶ $HN/N = S_4/V$
- ▶ izomorfia: $S_4/V \cong S_3/\{\text{id}\} \cong S_3$

Láttuk, hogy ha $H \leq G$, akkor $H\nu = HN/N \leq G/N$, és itt HN egy N -et tartalmazó részcsoportha G -nek.

Legyen most $N \leq K \leq G$. Ekkor $F := K\nu = KN/N = K/N \leq G/N$.

Fordítva, ha $F \leq G/N$, akkor $K := F\nu^{-1}$ olyan részcsoportha G -nek, ami tartalmazza N -et.

Tétel (Megfeleltetési tétel)

Ha $N \triangleleft G$, akkor G/N részcsoporthai kölcsönösen egyértelműen megfelelnek a G csoport N -et tartalmazó részcsoporthainak. A $K \leq G$ részcsoporthnak (ahol $N \leq K$) az $F := K/N \leq G/N$ részcsoporth felel meg.

Tétel (II. izomorfiatétel)

Ha $K \leq G$ és $F \leq G/N$ a fentiek szerint egymásnak megfelelő részcsoporthok, akkor $K \triangleleft G \iff F \triangleleft G/N$. Ha ez teljesül, akkor $(G/N)/F \cong G/K$, azaz $(G/N)/(K/N) \cong G/K$.

1. Mellékosztályok, Lagrange tétele
2. Normálosztó, faktorcsoport
3. Homomorfiatétel, izomorfiatételek
4. Permutációcsoportok
5. Direkt szorzat

Ez a rész a tankönyvekben a [Sz] XII/5 és [F] II/12 fejezetekben található.

Definíció

A nemüres A halmaz összes permutációi alkotta S_A szimmetrikus csoport részcsoportjait **permutációcsoportoknak** nevezzük.

Tétel (Cayley-reprezentáció)

Minden csoport izomorf egy permutációcsoporttal.

Biz.

[Sz] XII. fejezet, 5.2. Tétel.

A következő ρ leképezés beágyazza a G csoportot az S_G szimmetrikus csoportba:

$$\rho: G \rightarrow S_G, g \mapsto \rho_g.$$

- ▶ Minden $g \in G$ esetén $\rho_g \in S_G$ (láttuk korábban, hogy ez következik a kancellativitásból és az invertálhatóságból).
- ▶ ρ injektív: $g \neq h \implies 1 \cdot g = 1\rho_g \neq 1\rho_h = 1 \cdot h \implies \rho_g \neq \rho_h$
- ▶ ρ homomorfizmus: $\rho_{gh} \stackrel{?}{=} \rho_g \circ \rho_h$
 $\forall x \in G : x\rho_{gh} = x(gh) = (xg)h = (xg)\rho_h = (x\rho_g)\rho_h = x(\rho_g \circ \rho_h)$

Legyen $H = G\rho \leq S_G$; ekkor ρ izomorfizmus G és H között.

Példa

Írjuk fel a $\mathbb{Z}_6$ csoport Cayley-reprezentációját.

Minden $\bar{a} \in \mathbb{Z}_6$ esetén $\rho_{\bar{a}}: \mathbb{Z}_6 \rightarrow \mathbb{Z}_6, \bar{x} \mapsto \bar{x} + \bar{a}$.

$$\rho_{\bar{0}} = \begin{pmatrix} \bar{0} & \bar{1} & \bar{2} & \bar{3} & \bar{4} & \bar{5} \\ \bar{0} & \bar{1} & \bar{2} & \bar{3} & \bar{4} & \bar{5} \end{pmatrix} = \text{id}$$

$$\rho_{\bar{1}} = \begin{pmatrix} \bar{0} & \bar{1} & \bar{2} & \bar{3} & \bar{4} & \bar{5} \\ \bar{1} & \bar{2} & \bar{3} & \bar{4} & \bar{5} & \bar{0} \end{pmatrix} = (\bar{0}\bar{1}\bar{2}\bar{3}\bar{4}\bar{5})$$

$$\rho_{\bar{2}} = \begin{pmatrix} \bar{0} & \bar{1} & \bar{2} & \bar{3} & \bar{4} & \bar{5} \\ \bar{2} & \bar{3} & \bar{4} & \bar{5} & \bar{0} & \bar{1} \end{pmatrix} = (\bar{0}\bar{2}\bar{4})(\bar{1}\bar{3}\bar{5})$$

$$\rho_{\bar{3}} = \begin{pmatrix} \bar{0} & \bar{1} & \bar{2} & \bar{3} & \bar{4} & \bar{5} \\ \bar{3} & \bar{4} & \bar{5} & \bar{0} & \bar{1} & \bar{2} \end{pmatrix} = (\bar{0}\bar{3})(\bar{1}\bar{4})(\bar{2}\bar{5})$$

$$\rho_{\bar{4}} = \begin{pmatrix} \bar{0} & \bar{1} & \bar{2} & \bar{3} & \bar{4} & \bar{5} \\ \bar{4} & \bar{5} & \bar{0} & \bar{1} & \bar{2} & \bar{3} \end{pmatrix} = (\bar{0}\bar{4}\bar{2})(\bar{1}\bar{5}\bar{3})$$

$$\rho_{\bar{5}} = \begin{pmatrix} \bar{0} & \bar{1} & \bar{2} & \bar{3} & \bar{4} & \bar{5} \\ \bar{5} & \bar{0} & \bar{1} & \bar{2} & \bar{3} & \bar{4} \end{pmatrix} = (\bar{0}\bar{5}\bar{4}\bar{3}\bar{2}\bar{1})$$

Példa

Írjuk fel az S_3 csoport Cayley-reprezentációját.

Minden $\pi \in S_3$ esetén $\rho_\pi: S_3 \rightarrow S_3, x \mapsto x \cdot \pi$.

$$\rho_{\text{id}} = \begin{pmatrix} \text{id} & (12) & (13) & (23) & (123) & (132) \\ \text{id} & (12) & (13) & (23) & (123) & (132) \end{pmatrix} = \text{id}$$

$$\begin{aligned} \rho_{(12)} &= \begin{pmatrix} \text{id} & (12) & (13) & (23) & (123) & (132) \\ (12) & \text{id} & (132) & (123) & (23) & (13) \end{pmatrix} \\ &= (\text{id} (12))((13) (132))((23) (123)) \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} \rho_{(123)} &= \begin{pmatrix} \text{id} & (12) & (13) & (23) & (123) & (132) \\ (123) & (13) & (23) & (12) & (132) & \text{id} \end{pmatrix} \\ &= (\text{id} (123) (132))((12) (13) (23)) \end{aligned}$$

⋮

Tétel

Egy S_n -beli permutáció transzpozíciók szorzataként való felírásában a tényezők számának paritása egyértelműen meghatározott.

Biz.

[Sz] XII/5. fejezet.

Tegyük fel, hogy

$$\tau_1 \tau_2 \cdots \tau_{2k+1} = \sigma_1 \sigma_2 \cdots \sigma_{2l},$$

ahol mindegyik τ_i és σ_j transzpozíció. Ekkor az identikus permutáció előáll páratlan sok transzpozíció szorzataként:

$$\text{id} = \tau_1 \tau_2 \cdots \tau_{2k+1} \sigma_{2l} \cdots \sigma_2 \sigma_1.$$

Megmutatjuk, hogy ez lehetetlen.

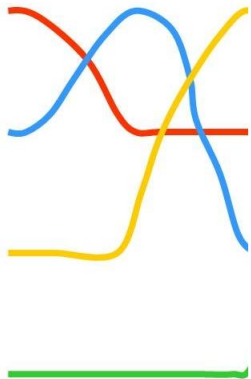
—

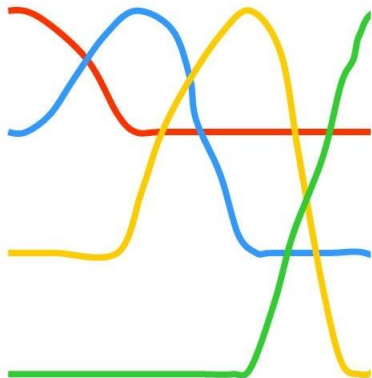
—

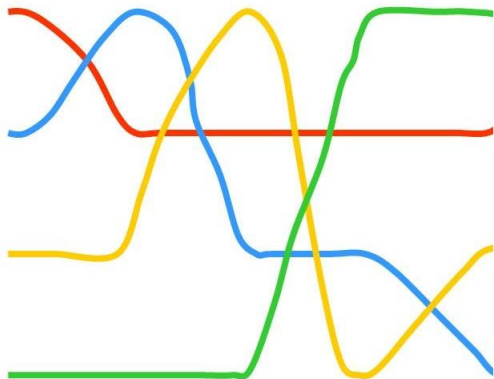
—

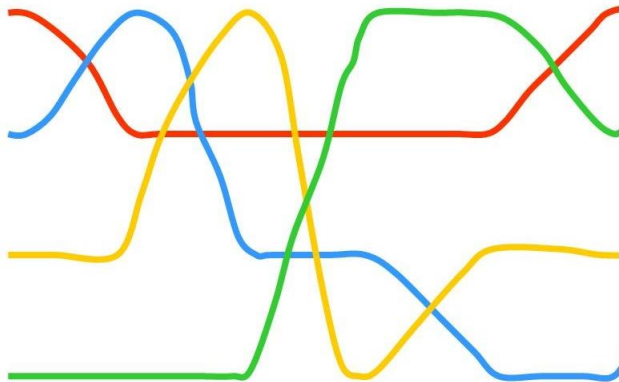
—

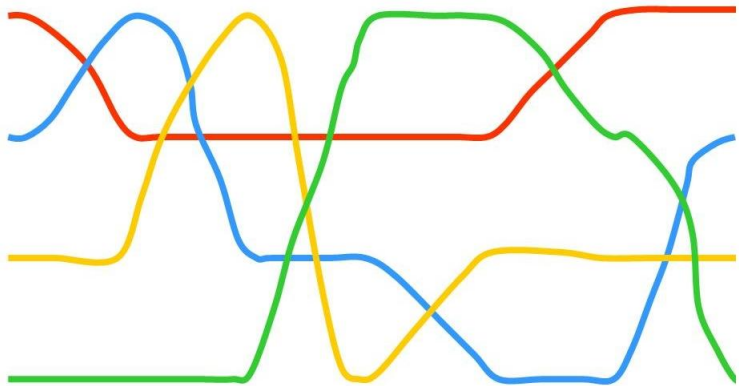

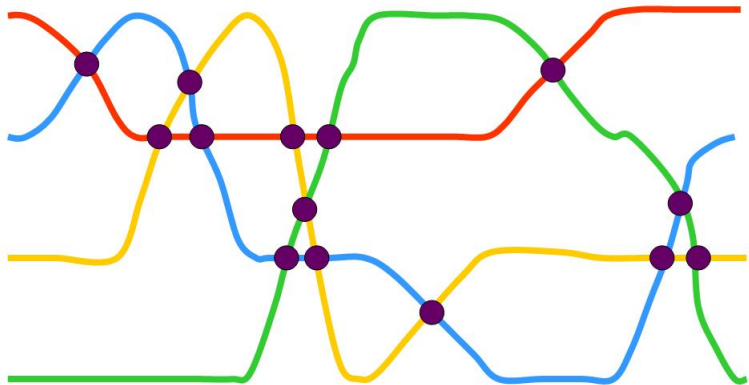

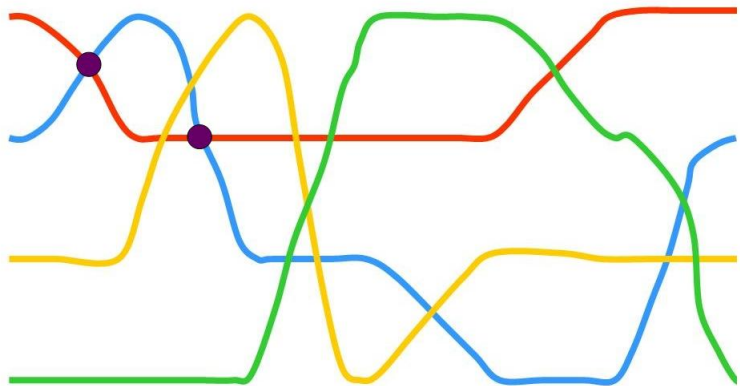

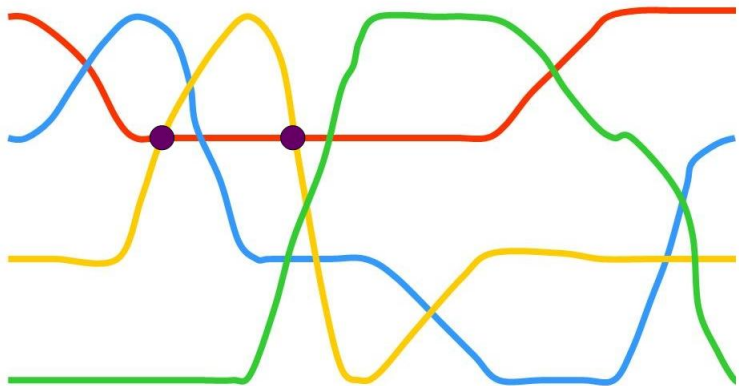

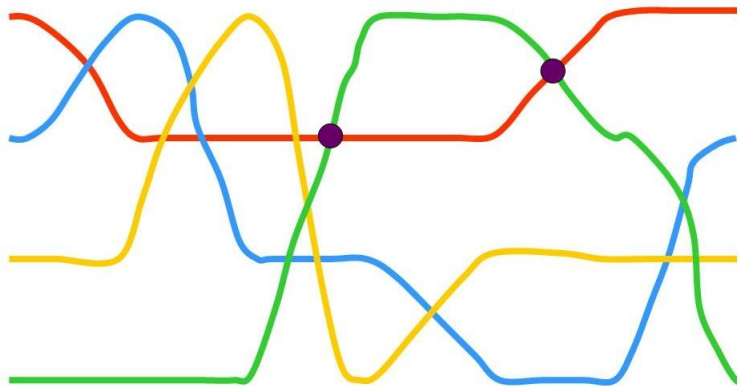

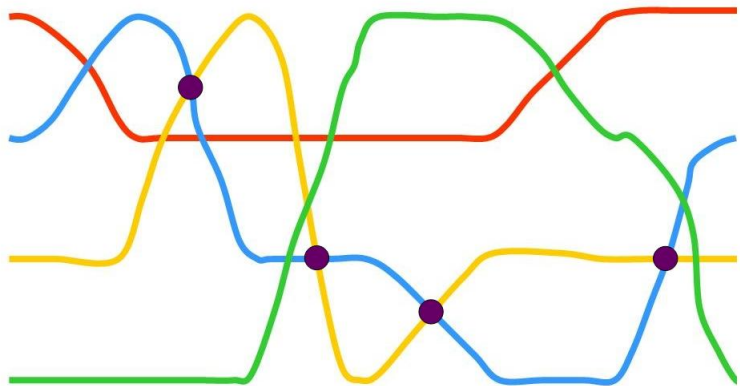
metszéspontok: 2

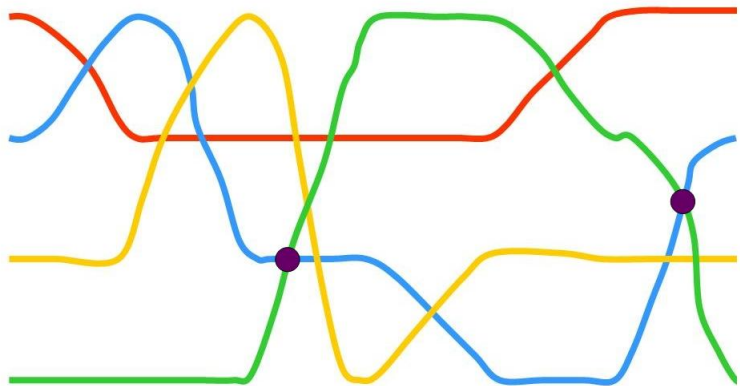
metszéspontok: $2 + 2$

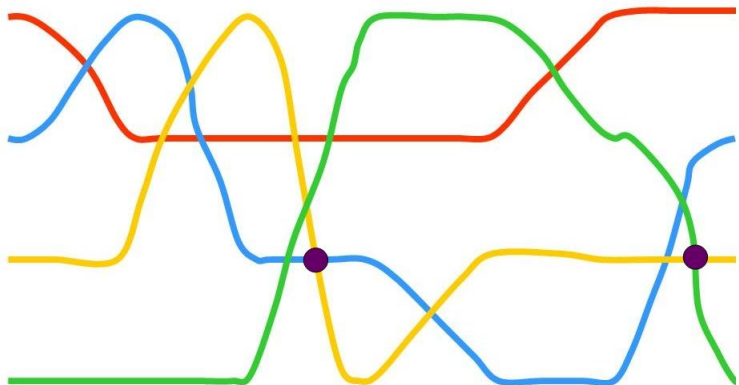
metszéspontok: $2 + 2 + 2$

metszéspontok: $2 + 2 + 2 + 4$

metszéspontok: $2 + 2 + 2 + 4 + 2$

metszéspontok: $2 + 2 + 2 + 4 + 2 + 2 \equiv 0 \pmod{2}$

—

—

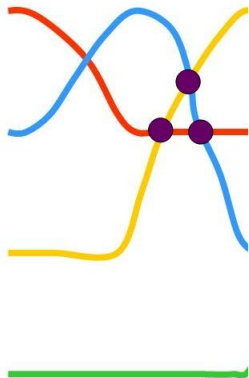
—

—

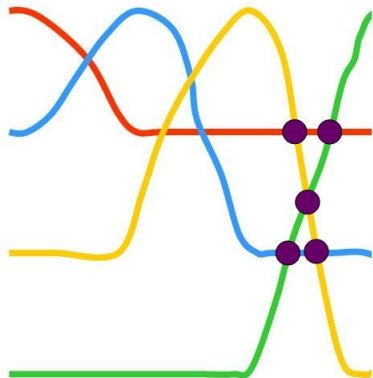

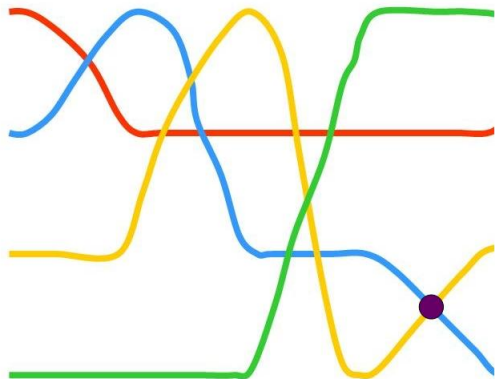
metszéspontok: 1

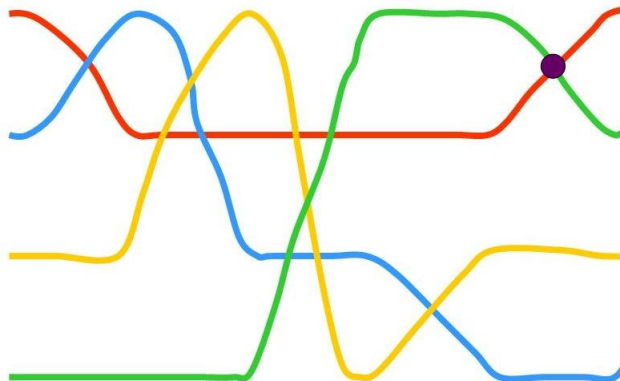
metszéspontok: $1 + 3$

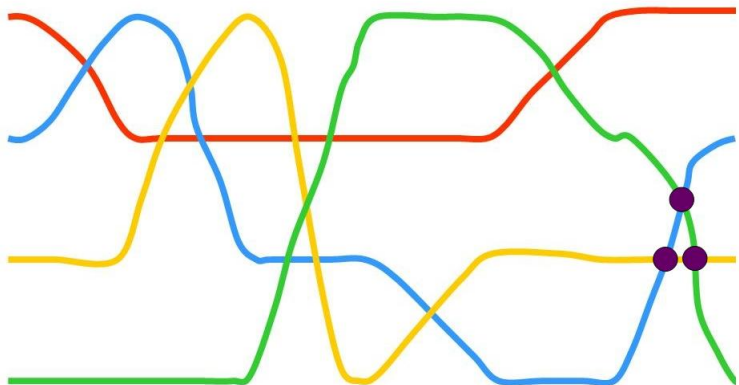
metszéspontok: $1 + 3 + 5$

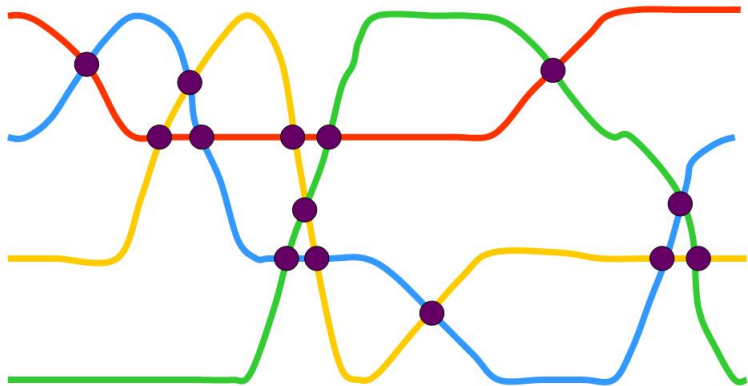
metszéspontok: $1 + 3 + 5 + 1$

metszéspontok: $1 + 3 + 5 + 1 + 1$

metszéspontok: $1 + 3 + 5 + 1 + 1 + 3 \equiv$ cserék száma (mod 2)

metszéspontok: $0 \equiv \text{cserék száma} \pmod{2}$

Állítás

Permutációk szorzatának a paritása a következőképpen alakul:

$$\begin{array}{l} \text{páros} \cdot \text{páros} = \text{páros} \quad \text{páros} \cdot \text{páratlan} = \text{páratlan} \\ \text{páratlan} \cdot \text{páratlan} = \text{páros} \quad \text{páratlan} \cdot \text{páros} = \text{páratlan} \end{array}$$

Biz.

Szorzáskor a permutációt előállító transzpozíciók száma összeadódik.

Következmény

A páros hosszúságú ciklusok páratlan permutációk, míg a páratlan hosszúságú ciklusok páros permutációk.

Biz.

Láttuk korábban, hogy egy k hosszúságú ciklus felírható $k - 1$ transzpozíció szorzataként.

Példa

Határozzuk meg az alábbi permutációk paritását.

- ▶ $\begin{pmatrix} 1 & 2 & 3 & 4 & 5 & 6 & 7 \\ 2 & 7 & 4 & 1 & 3 & 5 & 6 \end{pmatrix}$: páros
- ▶ $\begin{pmatrix} 1 & 2 & 3 & 4 & 5 & 6 & 7 \\ 2 & 3 & 5 & 1 & 7 & 6 & 4 \end{pmatrix}$: páratlan
- ▶ $(123)(4567)$: páratlan
- ▶ $(12)(3456)(78)$: páratlan
- ▶ $(12)(345)(6789)$: páros

Következmény

A páros permutációk részcsoportot (sőt, normálosztót) alkotnak S_n -ben. Ezt a csoportot n -edfokú **alternáló csoportnak** nevezzük, és A_n -nel jelöljük.

Biz.

Értelmezzük egy π permutáció előjelét a következőképpen:

$$\operatorname{sgn} \pi := \begin{cases} 1, & \text{ha } \pi \text{ páros;} \\ -1, & \text{ha } \pi \text{ páratlan.} \end{cases}$$

Ekkor $\operatorname{sgn}: S_n \rightarrow \{\pm 1\}$ homomorfizmus, és magja éppen A_n .

Következmény

$[S_n : A_n] = 2$ és így $|A_n| = \frac{n!}{2}$.

Tétel

Az alternáló csoportot generálják a 3 hosszúságú ciklusok.

Biz.

$(ab)(ac) = (abc)$, $(ab)(cd) = (ab)(ac) \cdot (ac)(cd) = (abc)(acd)$

Tétel

Ha $n \geq 5$, akkor A_n egyszerű csoport.

Megjegyzés

Ha $n = 4$, akkor A_n nem egyszerű, mert $V \triangleleft A_4$. Az A_3, A_2 csoportok persze egyszerűek, mert prímszámúak.

Következmény

Ha $n \neq 4$, akkor S_n egyetlen nemtriviális normálosztója A_n .

Biz.

Legyen N nemtriviális normálosztója S_n -nek ($n \neq 4$).

Ekkor $N \cap A_n \triangleleft A_n$, így A_n egyszerűsége miatt két eset lehetséges:

- ▶ $N \cap A_n = A_n$ esetén $A_n \leq N$, ezért $N = A_n$.
- ▶ $N \cap A_n = \{\text{id}\}$ esetén $|N| = 2$, mert

$$N \cong N / \{\text{id}\} \cong N / N \cap A_n \cong NA_n / A_n = S_n / A_n.$$

Ez viszont lehetetlen, hiszen ekkor $N \setminus \{\text{id}\}$ egyelemű konjugáltosztály lenne S_n -ben.

1. Mellékosztályok, Lagrange tétele
2. Normálosztó, faktorcsoport
3. Homomorfiatétel, izomorfiatételek
4. Permutációcsoportok
5. Direkt szorzat

Ez a rész a tankönyvekben a [Sz] X/4 és [F] II/13,14 fejezetekben található.

Definíció

Az A és B csoportok **külső direkt szorzatán** azt a csoportot értjük, melynek tartóhalmaza $A \times B$, művelete pedig a következőképpen van definiálva:

$$(a_1, b_1) \cdot (a_2, b_2) = (a_1 a_2, b_1 b_2).$$

Állítás

Csoportok külső direkt szorzata csoport.

Biz.

Az asszociativitás világos, az egységelem $(1_A, 1_B)$, az $(a, b) \in A \times B$ elem inverze pedig (a^{-1}, b^{-1}) .

Példa

- ▶ Síkbeli vektorok az összeadás műveletével: $\mathbb{R} \times \mathbb{R}$.
- ▶ $(\mathcal{P}(\{1, 2, 3\}); \Delta) \cong \mathbb{Z}_2 \times \mathbb{Z}_2 \times \mathbb{Z}_2$

Állítás

Az $A \times B$ külső direkt szorzatban az $A_1 := \{(a, 1_B) : a \in A\}$ és $B_1 := \{(1_A, b) : b \in B\}$ részcsoporthokra teljesülnek a következők:

- (1) $A_1, B_1 \triangleleft A \times B$;
- (2) $A_1 \vee B_1 = A_1 B_1 = A \times B$;
- (3) $A_1 \wedge B_1 = A_1 \cap B_1 = \{(1_A, 1_B)\}$.

Biz.

[F] II/13. fejezet.

Definíció

Azt mondjuk, hogy a G csoport az A és B részcsoporthjainak **belső direkt szorzata**, ha

- (1) $A, B \triangleleft G$;
- (2) $A \vee B = AB = G$;
- (3) $A \wedge B = A \cap B = \{1_G\}$.

Tétel

A G csoport az A és B részcsoporthainak belső direkt szorzata akkor és csak akkor, ha

- (a) *G minden eleme előáll ab ($a \in A, b \in B$) alakban;*
- (b) *a fenti előállítás egyértelmű;*
- (c) $\forall a \in A \forall b \in B : ab = ba$.

Biz.

[F] II/13. fejezet.

Tétel

A külső és a belső direkt szorzat „lényegében” ugyanaz:

$$G \cong A \times_k B \iff \exists A_1, B_1 \leq G : A_1 \cong A, B_1 \cong B \text{ és } G = A_1 \times_b B_1.$$

Biz.

[F] II/13. fejezet.

Definíció

Azt mondjuk, hogy a G csoport az $A_1, \dots, A_n$ részcsoporthainak **belső direkt szorzata**, ha

- (1) $A_1, \dots, A_n \triangleleft G$;
- (2) $A_1 \cdot \dots \cdot A_n = G$;
- (3) $A_i \cap (A_1 \cdot \dots \cdot A_{i-1} \cdot A_{i+1} \cdot \dots \cdot A_n) = \{1_G\}$ minden i -re.

Tétel

A G csoport az $A_1, \dots, A_n$ részcsoporthainak belső direkt szorzata akkor és csak akkor, ha

- G minden eleme előáll $a_1 \cdot \dots \cdot a_n$ ($a_i \in A_i$) alakban;*
- a fenti előállítás egyértelmű;*
- $\forall a_i \in A_i \forall a_j \in A_j : a_i a_j = a_j a_i$ minden $i \neq j$ esetén.*

Tétel

Ha n és m relatív prímek, akkor $\mathbb{Z}_n \times \mathbb{Z}_m \cong \mathbb{Z}_{nm}$.

Biz.

[Sz] X/4.5. Tétel. (gyűrűkre, kínai maradéktétel segítségével)

Egy másik bizonyítás: megfigyeltük, hogy $\mathbb{Z}_\ell$ részcsoporthálója (azaz normálosztóhálója) éppen a D_k hálónak (k osztói oszthatóság szerint rendezve) a „fejreállítottja” (hivatalosan: duálisa). Minden részcsoportháló áll $[\bar{a}]$ alakban (ahol $a \mid \ell$), és

$$[\bar{a}] \wedge [\bar{b}] = [\overline{\text{lkk}(a, b)}], \quad [\bar{a}] \vee [\bar{b}] = [\overline{\text{Inko}(a, b)}].$$

Tegyük fel, hogy $\text{Inko}(m, n) = 1$, és legyen $\ell = nm$, $a = n$, $b = m$. Ekkor

$$[\bar{a}] \wedge [\bar{b}] = [\overline{\text{lkk}(n, m)}] = [\overline{nm}] = [\bar{0}], \quad [\bar{a}] \vee [\bar{b}] = [\overline{\text{Inko}(n, m)}] = [\bar{1}] = \mathbb{Z}_{nm}.$$

Tehát $\mathbb{Z}_{nm}$ az $[\bar{n}]$ és $[\bar{m}]$ részcsoporthátok belső direkt szorzata, és $[\bar{n}] \cong \mathbb{Z}_m$, $[\bar{m}] \cong \mathbb{Z}_n$. □

Következmény

Ha n prímszámhatványozós felbontása $n = p_1^{\alpha_1} \cdot \dots \cdot p_k^{\alpha_k}$, akkor

$$\mathbb{Z}_n \cong \mathbb{Z}_{p_1^{\alpha_1}} \times \dots \times \mathbb{Z}_{p_k^{\alpha_k}}.$$

Biz.

$$\mathbb{Z}_n \cong \mathbb{Z}_{p_1^{\alpha_1}} \times \mathbb{Z}_{p_2^{\alpha_2} \dots p_k^{\alpha_k}} \cong \mathbb{Z}_{p_1^{\alpha_1}} \times \mathbb{Z}_{p_2^{\alpha_2}} \times \mathbb{Z}_{p_3^{\alpha_3} \dots p_k^{\alpha_k}} \cong \dots \times \mathbb{Z}_{p_1^{\alpha_1}} \times \dots \times \mathbb{Z}_{p_k^{\alpha_k}}.$$

Állítás

Ha n és m nem relatív prímek, akkor $\mathbb{Z}_n \times \mathbb{Z}_m \not\cong \mathbb{Z}_{nm}$.

Biz.

Legyen $d = \text{Inko}(n, m) > 1$; ekkor $\text{lkkt}(n, m) = \frac{nm}{d} < nm$.

Tetszőleges $(\bar{a}, \bar{b}) \in \mathbb{Z}_n \times \mathbb{Z}_m$ elemre

$$\frac{nm}{d} (\bar{a}, \bar{b}) = \left(\frac{m}{d} \cdot n\bar{a}, \frac{n}{d} \cdot m\bar{b} \right) = (\bar{0}, \bar{0}),$$

ezért $(\bar{a}, \bar{b})$ rendje legfeljebb $\text{lkkt}(n, m)$.

Tehát $\mathbb{Z}_n \times \mathbb{Z}_m$ nem tartalmaz nm -ed rendű elemet, így nem is ciklikus.

Tétel (Véges Abel-csoportok alaptétele)

Minden véges Abel-csoport felbontható prímszámú ciklikus csoportok direkt szorzatára. Ez a felbontás (a tényezők sorrendjétől eltekintve) egyértelmű.

Példa

Határozzuk meg az összes n -elemű Abel-csoportot (izomorfia erejéig).

- ▶ $n = 4$: $\mathbb{Z}_4, \mathbb{Z}_2 \times \mathbb{Z}_2$
- ▶ $n = 8$: $\mathbb{Z}_8, \mathbb{Z}_4 \times \mathbb{Z}_2, \mathbb{Z}_2 \times \mathbb{Z}_2 \times \mathbb{Z}_2$
- ▶ $n = 10$: $\mathbb{Z}_2 \times \mathbb{Z}_5$ (izomorf $\mathbb{Z}_{10}$ -zel)
- ▶ $n = 16$: $\mathbb{Z}_{16}, \mathbb{Z}_8 \times \mathbb{Z}_2, \mathbb{Z}_4 \times \mathbb{Z}_4, \mathbb{Z}_4 \times \mathbb{Z}_2 \times \mathbb{Z}_2, \mathbb{Z}_2 \times \mathbb{Z}_2 \times \mathbb{Z}_2 \times \mathbb{Z}_2$
- ▶ $n = 100$: $\mathbb{Z}_4 \times \mathbb{Z}_{25}, \mathbb{Z}_2 \times \mathbb{Z}_2 \times \mathbb{Z}_{25}, \mathbb{Z}_4 \times \mathbb{Z}_5 \times \mathbb{Z}_5, \mathbb{Z}_2 \times \mathbb{Z}_2 \times \mathbb{Z}_5 \times \mathbb{Z}_5$

Példa

Igaz-e, hogy $\mathbb{Z}_{10} \times \mathbb{Z}_6 \cong \mathbb{Z}_{30} \times \mathbb{Z}_2$?

Az alaptétel szerinti „kanonikus” felbontások:

$$\mathbb{Z}_{10} \times \mathbb{Z}_6 \cong \mathbb{Z}_2 \times \mathbb{Z}_5 \times \mathbb{Z}_2 \times \mathbb{Z}_3 \quad \text{és} \quad \mathbb{Z}_{30} \times \mathbb{Z}_2 \cong \mathbb{Z}_2 \times \mathbb{Z}_3 \times \mathbb{Z}_5 \times \mathbb{Z}_2.$$

Ezek csak a tényezők sorrendjében különböznek, tehát izomorfak.

Példa

Igaz-e, hogy $\mathbb{Z}_{18} \times \mathbb{Z}_6 \cong \mathbb{Z}_9 \times \mathbb{Z}_{12}$?

Az alaptétel szerinti „kanonikus” felbontások:

$$\mathbb{Z}_{18} \times \mathbb{Z}_6 \cong \mathbb{Z}_2 \times \mathbb{Z}_9 \times \mathbb{Z}_2 \times \mathbb{Z}_3 \quad \text{és} \quad \mathbb{Z}_9 \times \mathbb{Z}_{12} \cong \mathbb{Z}_9 \times \mathbb{Z}_3 \times \mathbb{Z}_4.$$

Ezek nem csak a tényezők sorrendjében különböznek, tehát nem izomorfak (az alaptétel unicitási része szerint).

Másik megoldás: nem izomorfak, mert $\mathbb{Z}_9 \times \mathbb{Z}_{12}$ -ben van negyedrendű elem, például $(\bar{0}, \bar{3})$, míg $\mathbb{Z}_{18} \times \mathbb{Z}_6$ -ban nincs negyedrendű elem (miért?).

Példa

Igaz-e, hogy $\mathbb{Z}_{21}^* \cong \mathbb{Z}_3 \times \mathbb{Z}_4$?

Nem, mert $\mathbb{Z}_3 \times \mathbb{Z}_4 \cong \mathbb{Z}_{12}$, de $\mathbb{Z}_{21}^*$ nem ciklikus.

(Másik megoldás: meghatároztuk $\mathbb{Z}_{21}^*$ összes részcsoportját, és nem volt közöttük 4-elemű.)

Példa

Igaz-e, hogy $\mathbb{Z}_{25}^* \cong \mathbb{Z}_4 \times \mathbb{Z}_5$?

Igen, mert $\mathbb{Z}_4 \times \mathbb{Z}_5 \cong \mathbb{Z}_{20}$, és $\mathbb{Z}_{25}^*$ valóban 20-elemű ciklikus csoport.

Példa

Igaz-e, hogy $D_4 \cong \mathbb{Z}_2 \times \mathbb{Z}_4$?

Nem, mert $\mathbb{Z}_2 \times \mathbb{Z}_4$ kommutatív, de D_4 nem az.

Példa

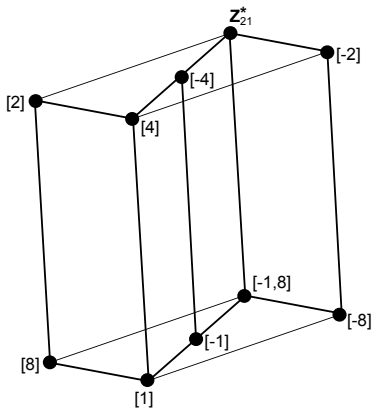
Igaz-e, hogy $V \cong \mathbb{Z}_2 \times \mathbb{Z}_2$?

Igen, $V = A \times_b B$, ahol $A = \{\text{id}, (12)(34)\}$ és $B = \{\text{id}, (13)(24)\}$

Példa

Direkt felbontható-e a $\mathbb{Z}_{21}^*$ csoport?

A válasz leolvasható a normálosztóhálóról:

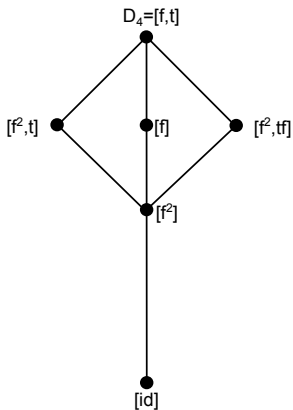

Legyen $A = [2]$ és $B = [-8]$. Ekkor $A \wedge B = [1] = \{1\}$ és $A \vee B = \mathbb{Z}_{21}^*$,
tehát $\mathbb{Z}_{21}^* = A \times_b B \cong \mathbb{Z}_6 \times \mathbb{Z}_2$.

Példa

Direkt felbontható-e a D_4 csoport?

A válasz leolvasható a normálosztóhálóról:

Nincs két nemtriviális normálosztó, melyek metszete $\{id\}$ lenne, ezért D_4 direkt felbonthatatlan.

Példa

Direkt felbontható-e a $\mathbb{C}^*$ csoport?

Igen $\mathbb{C}^* = \mathbb{R}^+ \times_b T$, hiszen minden nemnulla z komplex szám felírható egy pozitív valós szám és egy egységnyi abszolút értékű komplex szám szorzataként:

$$z = |z| (\cos \arg z + i \sin \arg z),$$

és ez a felírás egyértelmű.